

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แรกเริ่มในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อาศัยบทบาทขององค์สมเด็จพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าและพุทธสาวกเป็นกำลังสำคัญ โดยใช้วิธีการจาริกไปตามสถานที่ต่าง ๆ เพื่อเผยแผ่หลักธรรมคำสอนให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่เหล่าชนทุกหมู่เหล่า พระพุทธองค์ได้ทรงประทานพุทธโอวาทแก่เหล่าพระอริยสาวกในคราวส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาครั้งแรก มีใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า “จรณ ภิกขเว จาริกิ พุพฺพชนหิตาย พุพฺพชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถาย สุขาย เทวมนุสฺसानิ” แปลว่า ดูกุโรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อประโยชน์และเพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^๑ ดังนั้นเป็นต้น

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมเหล่าพระอริยสาวก ดำเนินการเผยแผ่ในครั้งพุทธกาล ได้รับการยอมรับและเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากในชมพูทวีป หลังจากพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอริยสาวกได้สานต่อพุทธปณิธาน และช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาเรื่อยมา จวบจนสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชพระองค์ทรงให้การอุปถัมภ์การทำตติยสังคายนาชำระหลักธรรมคำสอนให้บริสุทธิ์หมดจด ครั้นแล้วได้อาราธนาให้โมคคัลลีบุตรติสสะคัดลอกพระอรหันต์พุทธสาวก เพื่อส่งไปประกาศและเผยแผ่พระพุทธศาสนายังนานาประเทศจำนวนถึง ๙ สาย เมื่อราว พ.ศ. ๒๑๘^๒ พระพุทธศาสนาจึงได้แพร่หลายออกไปนอกประเทศอินเดียแต่ครั้งกระนั้น โดยพระโสณะเถระกับพระอุตตระเถระ ได้เป็นหัวหน้าพระธรรมทูตมายังดินแดนสุวรรณภูมิ^๓ ดังมีหลักฐานอยู่ที่พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม อันแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยในครั้งนั้น

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นหน้าที่สำคัญอย่างยิ่งของพระสงฆ์ทุกยุคทุกสมัย บทบาทในการเผยแผ่ธรรมะนี้ทำให้หลักธรรมคำสอนเข้าถึงประชาชน พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่นี้เป็นทั้งที่พึ่งทางจิตใจ เป็นครูบาอาจารย์ของชาวบ้าน เป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิต ด้วยพระสงฆ์เป็นผู้ประพฤติชอบ ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกทาง ปฏิบัติสมควร เป็นผู้ควรแก่การคำนับ ควรแก่การต้อนรับ ควรแก่การกราบ

^๑วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗, วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธศาสนาในเอเชีย*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๐), หน้า ๑๔๓.

^๓จำนงค์ ทองประเสริฐ, *ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์*, (กรุงเทพมหานคร : อภิธรรมมูลนิธิมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๒๘๖.

ไหว้ เป็นนือนาบุญอันยอดเยี่ยมของชาวโลก^๔ มีปณิธานในการเผยแผ่ และไม่เพียงแต่ท่านจะอบรมสั่งสอนหลักธรรมให้แก่พุทธศาสนิกชนเท่านั้น ท่านยังสามารถปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม ดำเนินจริยวัตรตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เผยแผ่ธรรมะตามพระธรรมวินัย มีความเสียสละ ทุ่มีใจรัก มุ่งมั่นและเพียรพยายามฝึกฝนตนเป็นพระธรรมกถึก เข้าใจธรรมะอย่างแจ่มแจ้งแล้วเผยแผ่ออกไป มีจิตเมตตา ทำงานด้วยความเสียสละปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้รับจริง ๆ คั่นคว้าวิจัยธรรมะเหมือนคั่นยารักษาโรค ทั้งสำหรับตนเองและผู้อื่น^๕ ซึ่งมีพระสงฆ์จำนวนน้อยที่ทรงความรู้ความเข้าใจและยึดมั่นในหลักการและอุดมการณ์เดิมแท้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอน จากประเด็นดังกล่าวธรรมะจึงไม่ได้รับการเผยแผ่เท่าที่ควรจะเป็น ประกอบกับพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ประกาศหลักธรรมยังขาดประสบการณ์และองค์ความรู้ ทั้งหลักการและวิธีการ ขาดการประยุกต์ธรรมะกับภาษาในการใช้ถ่ายทอด นอกจากนี้พระสงฆ์ยังต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษาและคุณภาพชีวิต จึงต้องปรับตัวให้สอดคล้องและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่อยู่เสมออีกด้วย

ในสมัยปัจจุบันการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนมีกลยุทธ์ในการเผยแผ่ได้หลายวิธี อาทิการปฏิบัติตนให้น่าเลื่อมใสของพระสงฆ์ การเป็นผู้รอบรู้ในหลักธรรม การแสดงธรรมได้ลึกซึ้ง การพัฒนาชุมชน การสนับสนุนด้านการศึกษา การสงเคราะห์ประชาชนในด้านต่าง ๆ การจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นกระบวนการชักชวนให้ประชาชนเข้าหาธรรมะใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา จูงใจให้พุทธศาสนิกชนน้อมนำหลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติขัดเกลาจิตใจให้สูงขึ้นเป็นลำดับไป เพื่อให้เข้าถึงแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาในที่สุด

ในบรรดาพระสงฆ์ผู้มีบทบาทการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนในสมัยปัจจุบัน พระธรรมทัตสนาธร (ทองสุก สุธสฺโส) อดีตเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ เป็นพระนักเผยแผ่ธรรมะรูปหนึ่ง ที่มีบทบาทด้านการเทศนาและงานนิพนธ์ มีศิลาจารวัตรที่งดงาม ด้านปฏิบัติเป็นพระเถระที่น่าเลื่อมใสในาศรัทธา มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ยิ้มแย้มแจ่มใส ด้านวัตรปฏิบัติถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย เปี่ยมด้วยเมตตาธรรม มีความเชี่ยวชาญด้านพระธรรมเทศนา มีเนื้อหาลึกซึ้ง เปี่ยมด้วยอรรถรส และชวนฟัง ด้านการประพันธ์ นับว่าท่านเป็นปราชญ์อย่างแท้จริง ผลงานที่ท่านนิพนธ์ไว้มีจำนวนมาก เป็นผลงานที่ทรงคุณค่ายิ่งต่อวงการคณะสงฆ์และบุคคลทั่วไป ดังนิพนธ์คดีว่า

^๔ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๗๔/๖๖.

^๕วุดิน อินทสระ และไชย ฌ พล, พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์และกลยุทธ์การประกาศธรรมสู่โลกกว้าง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันธรรมาธิปไตย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๔.

วัดจะดี	มีหลักฐาน	เพราะบ้านช่วย
บ้านจะสวย	เพราะมีวัด	ดัดนิสัย
บ้านกับวัด	ผลัดกันช่วย	ยิ่งอวยชัย
ถ้าขัดกัน	ก็บรรลัย	ทั้งสองทางฯ ^๖

ด้วยบทบาทการเผยแผ่ธรรมะอย่างมีหลักการ วิธีการ และกลอุบายอันแยบยลยิ่งของ พระธรรมทัตตนาธร (ทองสุก สุธสฺโส) ผู้วิจัยจึงมีความศรัทธาเลื่อมใส และสนใจที่จะศึกษาบทบาทการเผยแผ่ธรรมะของท่าน เพราะพบว่าท่านเป็นผู้ที่เพียบพร้อมด้วยความรู้ ความสามารถ เป็นผู้สั่งวรรักษาสมณสาธูปอย่างเคร่งครัด ประกอบด้วยอุตสาหะ วิริยะ ปฏิภาณ ได้สร้างคุณประโยชน์เป็นอย่างมากแก่พุทธจักรและอาณาจักร มีวิธีการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ที่นำศึกษาและยึดถือเอาเป็นแบบอย่าง ตลอดจนการใช้เทคนิค ลีลา ภาษาและวิธีการชักจูงโน้มน้าวจิตใจให้พุทธศาสนิกชนสนใจหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประพฤติตนตามพุทธธรรมได้ถูกต้อง และสามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และจะเป็นกรณีศึกษาที่สำคัญยิ่งต่อวงการพระพุทธศาสนา เป็นกรณีตัวอย่างที่พระสงฆ์และคฤหัสถ์จะนำไปปฏิบัติตาม เพื่อสืบทอดพระธรรมวินัย และพระพุทธศาสนาให้มั่นคงยั่งยืนตลอดไป

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิจัยบทบาทการเผยแผ่ธรรมะของพระธรรมทัตตนาธร (ทองสุก สุธสฺโส) ว่าท่านมีบทบาทในการเผยแผ่ธรรมะให้เป็นที่แพร่หลายได้อย่างไร มีวิธีการเผยแผ่ธรรมะอย่างไร เป็นไปตามแนวคิดทฤษฎีหลักการประชาสัมพันธ์และหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าอย่างไร ทั้งนี้เพื่อผู้ศึกษาสนใจได้ใช้เป็นแนวทางในการประกอบศาสนกิจดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามหลักพุทธธรรม และเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าให้มีความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงถาวรสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่ตามแนวพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทการเผยแผ่ธรรมะของพระธรรมทัตตนาธร (ทองสุก สุธสฺโส)
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษารูปแบบและแนวทางในการเผยแผ่ธรรมะของพระธรรมทัตตนาธร (ทองสุก สุธสฺโส)

^๖พระธรรมทัตตนาธร (ทองสุก สุธสฺโส), นิพนธ์สาส์น ของ พระธรรมทัตตนาธร, (พระนคร : วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, ๒๕๐๘), หน้า ๘๓.

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) โดยมีขอบเขตในการวิจัยเกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนา บทบาทการเผยแพร่พระพุทธศาสนา รูปแบบและแนวทางในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทัตตนาธร (ทองสุก สุธสโส) อดีตเจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่จัดเก็บข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informant) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการธรรมทัตตนาธร (ทองสุก สุธสโส) ในฐานะที่เป็นผู้ได้บังคับบัญชา จำนวน ๑๐ ท่าน ประกอบด้วย

๑) พระราชวิมล (ภุช กิตติวิโส) ^๗	เจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม
๒) พระวิสุทธิสมโพธิ (วิชัย ยโสธโร)	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม
๓) พระสุนทรธรรณ (สำราญ จันทโชโต)	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม
๔) พระพิศาลกิจจาภรณ์ (บุญมี ธีรปญโญ)	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม
๕) พระครูธรรมธรรมสมฤทธิ สมิริโก	พระวัดชนะสงคราม
๖) พระมหาประยูร สุขมงคล	พระวัดชนะสงคราม
๗) แม่ชีอำพร สุขเจริญ	อุบาสิกาวัดชนะสงคราม
๘) นายประชุม เรืองวารี	ไวยาวัจกรวัดชนะสงคราม
๙) นายธีรเทพ ดวงอัมพร	อุบาสกวัดชนะสงคราม
๑๐) นางสาวอุไรศรี คณิงสุขเกษม	อุบาสิกาวัดชนะสงคราม

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านสถานที่

ใช้พื้นที่วัดชนะสงคราม ราชวรมหาวิหารเป็นแหล่งวิจัย

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยได้กำหนดระยะเวลาในการดำเนินงานวิจัยไว้ ตั้งแต่เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๕ ถึงเดือน ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๕

^๗ ปัจจุบัน คือ พระเทพวิมล (ภุช กิตติวิโส), เจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม.

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑) แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่ตามแนวพระพุทธศาสนา มีอะไรบ้าง
- ๒) บทบาทในการเผยแผ่ธรรมะของพระธรรมทัศนาธร (ทองสุก สุธสโส) เป็นอย่างไรบ้าง
- ๓) รูปแบบและแนวทางในการเผยแผ่ธรรมะของพระธรรมทัศนาธร (ทองสุก สุธสโส) มี
อย่างไรบ้าง

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

บทบาท หมายถึง การทำตามบท การทำตามบทโดยปริยาย หมายถึง การทำตามหน้าที่กำหนดไว้^๔ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู ในที่นี้หมายถึง บทบาทในการเผยแผ่ธรรมะของพระธรรมทัศนาธร (ทองสุก สุธสโส) ได้แก่ การดำเนินงานเพื่อให้หลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปในทุกสารทิศ

รูปแบบ หมายถึง ฉบับ แบบแผน ตัวอย่างที่ใช้อ้างอิงได้ และวิธีการอันเป็นแบบอย่าง^๕ พระธรรมทัศนาธร (ทองสุก สุธสโส) ใช้ในการเผยแผ่ธรรมะ ซึ่งมีหลายรูปแบบ อาทิ การใช้สื่อบุคคล การใช้สื่อมวลชนในการแสดงธรรมผ่าน วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น

แนวทาง หมายถึง หลักในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ ซึ่งในการดำเนินการสื่อสารมี ๒ แนวทางคือ แนวทางเชิงรุก และแนวทางเชิงรับ แนวทางเชิงรุกได้แก่การใช้กิจกรรมต่าง ๆ ที่ผู้ส่งเข้าไปปฏิบัติโดยตรงกับผู้รับสาร ส่วนแนวทางเชิงรับ ได้แก่ การให้บริการตามที่ต้องการ

การเผยแผ่ หมายถึง การทำให้ขยายออกไป ขยายออกไป เช่น เผยแผ่พระศาสนา^๖ การทำให้เป็นที่แพร่หลาย แพร่ออกไป กว้างออกไป และการทำให้เป็นที่แพร่หลาย เป็นที่รู้จักต่อสาธารณชน

วิเคราะห์ หมายถึง สังกะสี ไคร่ครวญ ยืดออก แผลออก แยกกระจายออกเป็นส่วน เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ โดยยึดแบบการเผยแผ่ตามหลัก ๔ ส. คือ ๑. สันตัสสนา ชี้แจงให้เห็นชัด ๒. สมาทปนา ชวนใจให้ยอมรับไปปฏิบัติ ๓. สมุตเตชนา เร้าใจให้อาจหาญแก่งกล้า ๔. สัมปหังสนา ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริง

^๔ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐๒.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔๒.

ธรรมะ หมายถึง หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งรวบรวมไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่พระธรรมทัตนาธร (ทองสุก สุธสโส) นำมาเผยแพร่ อาทิ หลักเมตตาธรรม สามัคคีธรรม สังคหัตถุธรรม อธิฐานบารมี ปิณีสัมโพธิมงคล เป็นต้น

พระธรรมทัตนาธร หมายถึง พระมหาทองสุก สุธสโส (จันทรวงศ์) เปรียญธรรม ๘ ประโยค อดีตเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร เจ้าคณะตรวจการภาค ๔ สังฆมนตรีช่วยว่าการสาธารณสุขการ และสมาชิกสังฆสภา

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง “บทบาทการเผยแพร่ธรรมะของพระธรรมทัตนาธร (ทองสุก สุธสโส)” นี้ ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมแนวคิดต่าง ๆ รวมทั้งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการวิจัย เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดกรอบ และแนวคิด ทิศทางการศึกษาโดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับบทบาท

งานวิจัยเรื่อง “บทบาทการเผยแพร่ธรรมะพระธรรมทัตนาธร (ทองสุก สุธสโส)” มีเอกสารที่เกี่ยวข้องกับบทบาท ดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

จากการประมวลแนวคิดเกี่ยวกับบทบาท จากนักวิชาการหลากหลายท่าน ผู้วิจัยจึงขอเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับบทบาท ดังต่อไปนี้

๑) ความหมายของบทบาท

บทบาทเป็นสิ่งที่บุคคลจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย หรือตามภาระหน้าที่สำคัญกำหนดขึ้น ทั้งนี้บุคคลแต่ละคนอาจจะมีบทบาทได้หลายอย่างตามสถานะของตน เช่น เมื่ออยู่ในสถานที่ทำงาน ก็มีบทบาทไปตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากผู้บังคับบัญชา เป็นต้น ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า คน ๆ หนึ่ง จะมีหลายบทบาท ซึ่งจะต้องปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องสอดคล้องกับบทบาทนั้น ๆ ด้วย ดังนั้น จึงมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า บทบาท ไว้ดังต่อไปนี้

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง การทำตามตามบท การทำตามบท โดยปริยาย หมายความว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู^{๑๐}

^{๑๐}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐๒.

พระครูอาทรธัญญานุรักษ์ (มนตรี จิตสิโล) ได้กล่าวว่า บทบาท คือ การแสดง หรือการกระทำให้เกิดผลขึ้น จะโดยสถานภาพของบุคคลหรือความคาดหวังของบุคคลอื่นที่มีต่อบุคคล ที่ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ ในสังคม ดังนั้น บทบาทของพระสังฆาธิการ หรือพระสงฆ์โดยแท้จริงแล้วถูก กำหนดโดยพระธรรมวินัยเป็นหลัก นอกเหนือจากพฤติกรรมทางวินัยแล้ว ก็จัดเป็นบทบาทเสริม เช่นเดียวกันกับแนวคิดที่ได้กล่าวไว้ว่า “เมื่อบุคคลอยู่ในองค์การ ความคาดหวังขององค์การถือว่าเป็น บทบาทคาดหวังที่มีความสำคัญมากและเป็นมาตรฐานสำหรับการประเมินพฤติกรรมอย่างเป็น ทางการ” โดยนัยนี้ก็หมายความว่า บทบาทของพระสังฆาธิการ ย่อมขึ้นอยู่กับการกำหนดตาม พระธรรมวินัยเป็นสำคัญ ส่วนบทบาทตามคาดหวังของสังคมถือเป็นบทบาทเสริมอีกด้วย^{๑๑}

พระครูปลัดสมชาย อภิวัฒน์ ได้กล่าวว่า บทบาท คือ การทำหน้าที่ตาม ตำแหน่งที่ได้รับมอบหมาย โดยการปฏิบัติตามความรู้ความสามารถของบุคคล โดยบทบาทกับหน้าที่ จะเป็นสิ่งคู่กันเสมอ หน้าที่ของบุคคลจะเปลี่ยนไปตามบทบาทที่ได้รับ^{๑๒}

พระปลัดผดุงศักดิ์ ธมมทีโป (อุ้นประเสริฐ) ได้กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมการกระทำ หรือการปฏิบัติต่าง ๆ ของบุคคลที่เป็นไปตามอำนาจ หน้าที่ สถานภาพ หรือ ตำแหน่งที่รับผิดชอบอยู่ในขณะนั้นให้เป็นที่รู้เห็นของบุคคลอื่น ซึ่งหากอำนาจ หน้าที่ สถานภาพ หรือ ตำแหน่งที่รับผิดชอบอยู่มีการเปลี่ยนแปลง บทบาทของบุคคลนั้นก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย และการ แสดงออกทางบทบาทของบุคคลนั้นอาจจะตรงกับความต้องการของผู้ที่เกี่ยวข้องหรือไม่ก็ได้^{๑๓}

พระมณูญ จารุณโณ (เชื้อสุทธิ) ได้กล่าวว่า บทบาท คือ สิทธิหน้าที่ในการ กระทำของบุคคลหนึ่งที่มีต่อบุคคลอื่นในสังคมตามสถานภาพของตนเอง บทบาทของบุคคลอาจขึ้นอยู่กับตำแหน่งที่สังคมคาดหวัง ความเชื่อหรือทัศนคติของบุคคล ชุมชนหรือสังคมที่บุคคลนั้น อาศัยอยู่^{๑๔}

^{๑๑}พระครูอาทรธัญญานุรักษ์ (มนตรี จิตสิโล), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารงานเผยแผ่ของคณะ สงฆ์ : กรณีศึกษาคณะสงฆ์จังหวัดปทุมธานี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ เชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔.

^{๑๒}พระครูปลัดสมชาย อภิวัฒน์, “ศึกษาบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารงานศาสนศึกษา จังหวัด จันทบุรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕.

^{๑๓}พระปลัดผดุงศักดิ์ ธมมทีโป (อุ้นประเสริฐ), “บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาใน โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาราชบุรีเขต ๒ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐.

^{๑๔}พระมณูญ จารุณโณ (เชื้อสุทธิ), “บทบาทการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่ กรณีศึกษา คณะ สงฆ์จังหวัดเพชรบุรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕.

จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ ได้กล่าวว่า บทบาท (Role) หมายถึง กลุ่มบรรทัดฐานของสถานภาพหนึ่ง ๆ หรือกล่าวได้อีกความหมายหนึ่งคือ การกระทำ ตามความคาดหวังของสังคมที่มีต่อสถานภาพของเรา บทบาทจะมีลักษณะพลวัตร (Dynamic) นอกจากนี้บทบาทยังเป็นการกระทำ ตามสิทธิ หน้าที่ ตามสถานภาพที่เราสวมอยู่ เช่น เรามีสถานภาพเป็นนักศึกษาการกระทำที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของเราคือ ศึกษาเล่าเรียนค้นคว้าส่วนการกระทำที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของเรา คือ การมีสิทธิที่จะเข้ามาในชั้นเรียนเพื่อฟังคำบรรยาย การมีสิทธิใช้ห้องสมุดของมหาวิทยาลัย การมีสิทธิใช้อุปกรณ์การศึกษาตามที่ มหาวิทยาลัยกำหนดให้ และเมื่อได้เรียนครบหลักสูตรแล้ว ย่อมมีสิทธิได้รับประกาศนียบัตร ปริญญาบัตร จากสถาบันที่เราศึกษา^{๑๕}

ทศนา แคมมณี ได้กล่าวว่า บทบาท หมายถึง บทบาทในการเรียนรู้ ซึ่งคือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้อย่างตื่นตัว (Active Participation)^{๑๕}

พินิจ เพ็ชรดารา ได้กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมการแสดงออกตามสถานภาพของแต่ละบุคคลในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่นั้น ๆ^{๑๖}

สงวน สุทธิเลิศอรุณ ได้กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การประกอบพฤติกรรมตามตำแหน่งหน้าที่ซึ่งเป็นไปตามความคาดหวังของสังคม ตามลักษณะการรับรู้และตามที่แสดงจริง บทบาทเป็นผลรวมของสิทธิและหน้าที่ เช่น บุคคลที่เป็นครู ก็ต้องประกอบพฤติกรรมในการสอนและอบรม เมื่อแสดงพฤติกรรมดังกล่าวแล้วจะเป็นไปตามที่สังคมคาดหวังหรือไม่ก็ตาม^{๑๗}

สงวนศรี วิรัชชัย ได้กล่าวว่า บทบาท หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่ง ซึ่งประกอบด้วยสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่ง เมื่อบุคคลดำรงตำแหน่งใดก็ต้องแสดงพฤติกรรมตามระบู้ว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งนั้น^{๑๘}

สนธยา พลศรี ได้กล่าวว่า บทบาทเป็นหน้าที่ของบุคคลตามสถานภาพหรือตำแหน่งฐานะที่ตนดำรงอยู่ บทบาทจึงเป็นกลไกอย่างหนึ่งของสังคมที่ให้คนที่อยู่ร่วมกัน สามารถสร้างระบบความสัมพันธ์ต่อกันได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย บุคคลจะมีสถานภาพและบทบาทหลาย

^{๑๕}ทศนา แคมมณี, ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕) หน้า ๑๒๐.

^{๑๖}พินิจ เพ็ชรดารา, “บทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามการรับรู้ของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา บริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

^{๑๗}สงวน สุทธิเลิศอรุณ, ทฤษฎีและปฏิบัติการทางจิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรพัฒนาพานิชย์, ๒๕๔๗), หน้า ๖๘.

^{๑๘}สงวนศรี วิรัชชัย, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : ศึกษาพรการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๐.

สถานภาพและแตกต่างกันออกไป เช่น เป็นพ่อ แม่ ลูก ครูอาจารย์ ทหาร ตำรวจ แพทย์ นักเรียน นักศึกษา เป็นต้น^{๑๙}

สุนทร กุญชร ได้กล่าวว่า บทบาท หมายถึง แนวทางของการแสดงออกหรือปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้ในตำแหน่งทางสังคม ทางหน้าที่การงาน ตามสภาพแวดล้อมของแต่ละบุคคลที่เป็นอยู่ เช่น ครูมีบทบาทหน้าที่ในการสอนให้ความรู้แก่ผู้เรียน ตำรวจมีบทบาทหน้าที่ในการรักษาความสงบภายในประเทศ เป็นต้น^{๒๐}

สุพัตรา สุภาพ ได้กล่าวว่า บทบาท คือ การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ (ตำแหน่ง) เช่น มีตำแหน่งเป็นพ่อ บทบาทคือต้องเลี้ยงลูก เป็นครู บทบาทคือสั่งสอนอบรมนักเรียนให้ดี เป็นคนไข้ บทบาทคือปฏิบัติตามหมอสั่ง^{๒๑}

สุรพล สุวดีกุล ได้กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การกระทำหรือการปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ที่รับผิดชอบและการปฏิบัติตามตำแหน่ง ตามสถานภาพของแต่ละบุคคลที่เป็นอยู่ ถ้าตำแหน่งหรือสถานภาพเปลี่ยนไป บทบาทที่มีอยู่ก็จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย^{๒๒}

สรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมหรือการปฏิสัมพันธ์ที่แสดงออกมา มีความเกี่ยวข้องกับตำแหน่งหน้าที่นั้น ๆ ของบุคคลในกลุ่มสังคม หรือเป็นการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของบุคคลตามสถานภาพที่ถูกคาดหวังจากสังคม ซึ่งแต่ละบุคคลอาจมีบทบาทหลายบทบาทได้ตามแต่ความสามารถของแต่ละบุคคลนั้น ๆ

๒) ประเภทของบทบาท

นักวิชาการหลายท่านได้เสนอเกี่ยวกับการแบ่งประเภทของบทบาทในที่นี้ ผู้วิจัยขอนำเสนอแนวคิดนักวิชาการดังนี้

กรณีการ ขวัญอารีย์ ได้แบ่งลักษณะบทบาทของคนในสังคมไว้ดังนี้ คือ^{๒๓}

^{๑๙} สุนยา พลศรี, **หลักสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๕.

^{๒๐} สุนทร กุญชร, “บทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดชัยภูมิ”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

^{๒๑} สุพัตรา สุภาพ, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๓๐.

^{๒๒} สุรพล สุวดีกุล, “ความคิดเห็นของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานต่อการพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดระนอง”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

^{๒๓} กรณีการ ขวัญอารีย์, “บทบาทผู้นำท้องถิ่นต่อการแก้ไขปัญหาแรงงานเด็กในชุมชนที่มีระดับการพัฒนาต่างกัน : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสุรินทร์”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒.

๑) บทบาทที่กำหนดไว้ หรือบทบาทตามอุดมคติ (The Socially Prescribed Or Ideal Role) เป็นบทบาทตามอุดมคติที่กำหนดสิทธิ และหน้าที่ของตำแหน่งไว้

๒) บทบาทที่ควรกระทำ (Perceived Role) เป็นบทบาทแต่ละบุคคลเชื่อว่าควรกระทำในหน้าที่ของตำแหน่งนั้นๆ ซึ่งอาจไม่ตรง ตามบทบาทอุดมคติทุกประการ และอาจแตกต่างกันไปแต่ละบุคคลก็ได้

๓) บทบาทที่กระทำจริง (The Performed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำตามความเชื่อ ความคาดหวังตลอดจนความกดดันและโอกาสที่กระทำในแต่ละสังคมในช่วงเวลาหนึ่งๆ

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ ได้แยกลักษณะบทบาทเป็น ๓ ประการ^{๒๔} ดังต่อไปนี้

๑) บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) เป็นบทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมาย หรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้มีสถานภาพหนึ่ง ๆ ควรกระทำ แต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นได้

๒) บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นๆ ที่คาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทัศนคติ บุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

๓) บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual or Enacted Role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกดดันของกลุ่มต่าง ๆ และบทบาทที่กระทำจริงอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติหรือบทบาทที่บุคคลรับรู้ได้

จิตยา สุวรรณชฎ ได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ไว้ว่า บทบาทเป็นลักษณะพฤติกรรมที่กำหนด และยังแบ่งหน้าที่ออกเป็น “บทบาทตามอุดมคติ” (Ideal Role) หรือบทบาทที่ผู้ดำรงตำแหน่งของสังคมควรปฏิบัติ และเป็นผลรวมของบทบาทตามอุดมคติ บุคลิกภาพของผู้ดำรงตำแหน่งอารมณ์ขณะแสดงบทบาทและอุปกรณ์ของผู้ดำรงตำแหน่งที่มีอยู่ ปฏิกริยาของผู้เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม **จิตยา สุวรรณชฎ** ได้กล่าวสรุปฐานะตำแหน่ง และบทบาททางสังคมไว้ดังนี้ คือ^{๒๕}

๑) มีสถานภาพ (Status) อยู่จริงในสังคม และมีอยู่ก่อนตัวคนจะเข้าไปครอง

๒) มีบทบาทที่ควรจะเป็นประจำอยู่ในแต่ละตำแหน่ง

^{๒๔}จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา (Sociology), หน้า ๖.

^{๒๕}จิตยา สุวรรณชฎ, พัฒนาการความคาดหวังบทบาทของพัฒนาการ คณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ระดับตำบลส่วนท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๒๐.

๓) วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ในสังคมนั้น ๆ เป็นส่วนหนึ่งซึ่งสำคัญ ในการกำหนดฐานะ ตำแหน่งและบทบาทที่ควรจะเป็น

๔) ฐานะตำแหน่งและบทบาทนั้น ได้มาจากการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ในสังคมนั้น

๕) บทบาทที่ควรจะเป็นนั้นไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะเหมือนกัน พฤติกรรมที่เป็นจริงของคนที่ครองฐานะตำแหน่ง เพราะพฤติกรรมจริงเป็นผลของปฏิกิริยาของคนที่มี บทบาทที่ควรจะเป็นบุคลิกภาพของตนเอง และของคนอื่นที่เข้าร่วมพฤติกรรมและเครื่องกระตุ้น (Stimulus) ที่มีอยู่ในเวลา และสถานที่ที่เกิดการติดต่อทางสังคม

สงวนศรี วิรัชชัย ได้แบ่งลักษณะบทบาทออกเป็น ๕ ประเภท คือ^{๒๖}

๑) บทบาทที่กำหนด หมายถึง บทบาทที่สังคม กลุ่ม หรือองค์กรกำหนดไว้ว่า เป็นรูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม กลุ่ม หรือองค์กรนั้น ๆ

๒) บทบาทที่ผู้อื่นคาดหวัง หมายถึง บทบาท หรือรูปแบบของพฤติกรรมที่คนอื่น (ผู้เกี่ยวข้อง) คาดหวังว่าผู้อยู่ในตำแหน่งจะถือปฏิบัติ เช่น นักเรียนคาดหวังว่าครูจะช่วยอธิบาย ปัญหาข้อข้องใจเกี่ยวกับบทเรียนให้กับตน เป็นต้น บทบาทนี้มักจะสอดคล้องกับบทบาทที่กำหนด

๓) บทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมที่บุคคลผู้อยู่ในตำแหน่งคิด และเชื่อว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่

๔) บทบาทที่ปฏิบัติจริง หมายถึง พฤติกรรมที่ผู้อยู่ในตำแหน่งได้ปฏิบัติ หรือแสดงออกมาให้เห็น ซึ่งมักเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับบทบาทตามความคิดของเจ้าตัวผู้อยู่ในตำแหน่ง

๕) บทบาทผู้อื่นรับรู้ หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมที่ผู้อื่นได้รับทราบเกี่ยวกับการปฏิบัติบทบาทของผู้อื่นในตำแหน่ง

สรุปได้ว่า จากประเภทของบทบาทนักวิชาหลายท่านได้กล่าวถึงบทบาทไว้ในหลายแง่มุม เป็นการบรรยายถึงลักษณะหรือพฤติกรรมที่บุคคลแสดงบทบาทออกมา เป็นความเชื่อมโยงกับสถานภาพที่ได้รับ ดังนั้น จึงนำไปใช้ในการกำหนดบทบาทของปัจเจกชนหรือกลุ่มชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจและสามารถดำเนินได้ตามบทบาทอย่างถูกต้อง

๓) ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท (Role Theory) ผู้ที่เข้าใจ บทบาทหน้าที่ และการเข้าใจทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทจะทำให้สามารถวิเคราะห์พฤติกรรมของ

^{๒๖}สงวนศรี สุทธิเลิศอรุณ, จิตวิทยาสังคมเพื่อการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : เกียรติศักดิ์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๘.

มนุษย์ได้ดี ดังนั้น สมาชิกทุกคนในสังคม จึงควรที่จะเรียนรู้บทบาทของกันและกันว่า เมื่อไร เวลาไหน และที่ใด บุคคลควรแสดงบทบาทอย่างไร จึงจะเหมาะสมอันเป็นที่พึงพอใจของทุกฝ่าย ซึ่งมีรายละเอียดของทฤษฎีบทบาทต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ทฤษฎีบทบาทของ พาร์สันส์ (Parsons's Role Theory) พาร์สันส์ เป็นนักสังคมวิทยา ได้กล่าวว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมทำให้มนุษย์ต้องเพิ่มบทบาทของตนเช่น บุคคลที่มีเพื่อนมาก ก็ต้องแสดงบทบาทมากขึ้นเป็นเงาตามตัว^{๒๗}

ทฤษฎีบทบาทของ ราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton's Role Theory) ราล์ฟ ลินตัน เป็นนักมานุษยวิทยาที่มีชื่อเสียง เขากล่าวว่า “ตำแหน่ง สถานภาพ เป็นผู้กำหนดบทบาท ผู้ที่มีตำแหน่งจะปฏิบัติหน้าที่ได้สมบทบาทหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง เช่น บุคลิกภาพของผู้สวมบทบาท ลักษณะของสังคม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของสังคมนั้นด้วย”^{๒๘}

ทฤษฎีบทบาทของมินต์ซเบิร์ก (Mintzberg Role Theory) ได้กล่าวทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทไว้ว่า ผู้บริหารจะต้องปฏิบัติงานในบทบาท ๑๐ บทบาทด้วยกัน ซึ่งสามารถจัดแบ่งออกได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบทบาทด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และกลุ่มบทบาทการตัดสินใจ^{๒๙}

๑. บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Roles) ได้แก่ บทบาทของความเป็นหัวหน้าในเชิงสัญลักษณ์ (Figurehead Role) เช่น ประธานในงานพิธีการต่าง ๆ บทบาทการแสดงออกในฐานะผู้นำ (Leader) ได้แก่ การจูงงาน การอบรม การกระตุ้นจิตใจ และการรักษาระเบียบวินัยของผู้ใต้บังคับบัญชา ส่วนบทบาทสุดท้าย คือ บทบาทการประสานงานในกลุ่ม (Liaisonrole) ได้แก่ การกระทำกิจกรรมซึ่งต้องสัมพันธ์กับบุคคลหรือกลุ่มที่อยู่ภายใน และภายนอกองค์กร เช่น ผู้จัดการฝ่ายการตลาดขอข้อมูลด้านกำลังคนจากผู้จัดการฝ่ายบริหารทรัพยากรบุคคล ถือเป็นการติดต่อประสานงานกันภายในองค์กรแต่หากผู้จัดการฝ่ายการตลาดติดต่อสื่อสารกับพนักงานของบริษัทอื่น ก็ถือเป็นการประสานงานกันนอกองค์กร เป็นต้น

^{๒๗}พาร์สันส์ (Parsons's Role Theory) อ้างใน ชิตยา สุวรรณขุ, **พัฒนาการ ความคาดหวังบทบาทของพัฒนาการ คณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ระดับตำบลส่วนท้องถิ่น**, หน้า ๔๓.

^{๒๘}ราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton's Role Theory) อ้างใน นุจรี เกตุปราษฎ์, **บทบาทของประธานคณะกรรมการพัฒนาสตรีจังหวัดทั่วประเทศ ในการพัฒนาสตรีระดับจังหวัด, รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารทั่วไป**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐.

^{๒๙}มินต์ซเบิร์ก (Mintzberg Role Theory) อ้างใน ตูลา มหาพสุธานนท์, **หลักการจัดการท่าเรือแหลมฉบัง LAEM CHABANG PORT**, (โรงพิมพ์ตำรวจ, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖.

๒. บทบาทด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information Roles) ผู้บริหารมีหน้าที่หรือบทบาทในการรับและเก็บรวบรวมข่าวสารจากใน และนอกองค์การของตน กระทำได้โดยการอ่านวารสาร นิตยสาร หนังสือพิมพ์ แล้วนำมาพูดคุยกับผู้บริหารคนอื่น ๆ เช่น องค์กร คู่แข่งขัน มีการวางแผนอะไรในช่วงนี้ รัฐออกกฎหมายใหม่มีผลกระทบต่อบริษัทหรือไม่ เป็นต้น มินต์ซเบิร์ก (Mintzberg) เรียกบทบาทนี้ว่า บทบาทการตรวจสอบ (Monitor Role) ส่วนบทบาทแพร่กระจายข่าวสาร (Disseminator Role) ก็เป็นอีกบทบาทหนึ่งของผู้บริหารในการดำรงตนเปรียบเสมือนช่องทางที่ส่งต่อข่าวสารต่างๆ ไปยังสมาชิกในองค์กร และเมื่อถูกเชิญไปเป็นตัวแทนขององค์กรหรือสถาบันอื่นๆ ผู้บริหารจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนในฐานะบทบาทโฆษก (Spoken Role) ขององค์กรด้วย

๓. บทบาทการตัดสินใจ (Decisional Roles) มินต์ซเบิร์ก (Mintzberg) ได้กำหนดบทบาทของผู้บริหารในด้านนี้ไว้ ๔ ประการ คือ บทบาทในฐานะผู้ประกอบการ (Entrepreneurs) คือ ผู้ดูแลโครงการใหม่ๆ ที่จะปรับปรุงการปฏิบัติงานขององค์กรให้ดีขึ้น บทบาทของผู้จัดการความวุ่นวายหรือปัญหาต่างๆ (Disturbance Handles) ที่เป็นปัญหาเกิดขึ้นอยู่นอกเหนือความคาดหมาย (Unforeseen Problems) บทบาทของผู้จัดสรรทรัพยากร (Resource Allocators) ในการรับผิดชอบกระจายทรัพยากร คน สิ่งของ และเงินไปตามส่วนต่างๆ ขององค์กรและสุดท้ายคือบทบาทของผู้เจรจาต่อรอง (Negotiators) เพื่อทำหน้าที่ถกเถียงและเจรจาต่อรองกับกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งอาจจะเป็นสหภาพแรงงาน ผู้ถือหุ้น ฯลฯ ในการเพิ่มผลประโยชน์ให้กับองค์กรที่ตนเองทำงานอยู่

สรุปได้ว่า ทฤษฎีบทบาท หมายถึง พฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล ซึ่งอยู่ในฐานะหรือตำแหน่งหรือมีสถานภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งสังคมได้กำหนดให้มีหน้าที่ต้องปฏิบัติ บทบาท และสถานภาพเป็นสิ่งที่ควบคู่กัน นั่นคือสถานภาพจะกำหนดว่าบุคคลนั้น ๆ มีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร ส่วนบทบาทเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ที่สังคมได้กำหนดไว้ ในแต่ละสถานภาพการแสดงบทบาทจะสอดคล้องกับบรรทัดฐานของสังคม ในสถานภาพหนึ่ง ๆ บุคคลอาจจะต้องแสดงบทบาทมากมาย เมื่อบุคคลดำรงอยู่ในบทบาทใดบทบาทหนึ่งแล้ว จะต้องกระทำตามบทบาทของตนให้ดีที่สุด เพื่อสร้างคุณค่าให้แก่ตัวเอง และสร้างประโยชน์ให้แก่ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศ ตลอดจนมวลมนุษยชาติให้มากที่สุด โดยที่ไม่ทำให้ตนเอง และผู้ที่อยู่รอบข้างเดือดร้อนจากการกระทำของตน กล่าวคือ กระทำทั้งประโยชน์ต่อตนเอง และประโยชน์บุคคลอื่นให้สมบูรณ์

ข. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทัศนาธร (ทองสุก สุธสโส)” นี้ ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมแนวคิดต่าง ๆ รวมทั้งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการวิจัย เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดกรอบ และแนวคิด โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

๑.๖.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นกระบวนการหนึ่งที่น่าความเจริญรุ่งเรืองให้พระพุทธศาสนา เป็นหลักฐานที่บ่งชี้ให้เห็นถึงความพยายามที่จะสร้างความแพร่หลายของพระพุทธศาสนาให้ขยายวงกว้างออกไป ผู้วิจัยจึงนำเสนอเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่ไว้ดังต่อไปนี้

๑) ความหมายของการเผยแผ่

การเผยแผ่ ในที่นี้ หมายถึง การแสดงแจ่มแจ้งธรรม สันทนาธรรม โดตอบปัญหาธรรมแก่พุทธศาสนิกชนและศิษยานุศิษย์ให้เข้าใจในศาสนธรรมของพระธรรมทัตตนาธร (ทองสุกสุทฺธสโร) เพื่อให้พระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลายไปทั่วสารทิศและการรวบรวมรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่

กรมการศาสนา ได้ให้ความหมายไว้ว่า การเผยแผ่ คือ การทำให้พระพุทธศาสนาขยายวงกว้างออกไป ให้แพร่หลาย ได้แก่ การดำเนินการเพื่อให้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเผยแพร่ออกไป ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดแก่ผู้ปฏิบัติเหล่านั้น เพราะพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกหัวใจสำคัญของการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนา ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก โดยให้เกิดประโยชน์สุข ตามที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ ๓ ประการ คือ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ในชาตินี้) สัมปรายิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ในชาติหน้า) และปรมาตถประโยชน์ (ประโยชน์อย่างยิ่ง คือ พระนิพพาน) พระภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาส และเจ้าคณะทุกชั้น มีหน้าที่จะต้องรับผิดชอบด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตามบทบัญญัติมาตรา ๓๗ (๓) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕^{๓๐}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า “วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า” สามารถสรุปใจความได้^{๓๑} ดังนี้

๑. คุณสมบัติของผู้สอน พระพุทธเจ้าประกอบด้วยคุณสมบัติของผู้สอนทั้งบุคลิกภายนอก และบุคลิกภายใน ดังนี้

๑.๑ บุคลิกภาพภายนอก

^{๓๐} กรมการศาสนา, **คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๔ - ๑๓๕.

^{๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑).

๑.๒ คุณธรรม (บุคลิกลักษณะ)

๒. หลักทั่วไปในการสอน

๓. ลีลาการสอน พระพุทธเจ้าทรงมีลีลาในการสอน สรุปได้ดังนี้

๓.๑ สันติสนทนา ได้แก่ อธิบายให้แจ่มแจ้ง

๓.๒ สมาทปนา ได้แก่ จูงใจให้เห็นจริง

๓.๓ สมุตเตชนา ได้แก่ เร้าใจให้แก่ว้าว

๓.๔ สัมปหังสนา ได้แก่ ชโลมใจให้เข้มแข็ง

๔. วิธีสอนแบบต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงมีเทคนิควิธีการสอนสรุปได้ดังนี้

๔.๑ แบบสากัจฉา หรือสนทนา

๔.๒ แบบบรรยาย

๔.๓ แบบตอบปัญหา

๔.๔ แบบวางกฎข้อบังคับ

๕. กลวิธีและอุปมาประกอบการสอน

พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน) ได้กล่าวว่า เทคนิคเป็นภาษาต่างประเทศ ตรงกับภาษาไทยว่า ศิลปะ ๆ คือ วิธีการเผยแผ่ที่จะประสบผลสำเร็จ ต้องประกอบด้วยสิ่งเหล่านี้ คือ^{๓๒}

๑. คำคมชนิด

๒. สุภาษิตน้อย

๓. อร่อยต้องมีคำกลอน

๔. ไม่่วงนอนต้องมีข้าขัน

๕. ตรึงใจไปนานต้องมีแห่

รวมความว่า ต้องมีทั้ง “ศาสตร์” และ “ศิลป์” ศาสตร์คือความรู้ ศิลป์คือวิธีการหรือเทคนิค

พระมหาสนอง ปจฺโจปการี (จ่านิล) ได้กล่าวว่า กลวิธีและเทคนิคประกอบการเผยแผ่ สำหรับครูอาจารย์ผู้เผยแผ่หรือผู้สอนจะต้องมีความเคารพในพระธรรม คือพูดตามธรรม เอาความถูกต้อง ไม่เอาความถูกใจ วิธีการสอนแบบใดคงไม่ดีไปกว่าวิธีการของพระพุทธเจ้า เพราะการ

^{๓๒} พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน), พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๗.

สอนของพระองค์แต่ละครั้งจะดำเนินไปจนบรรลุผลสำเร็จนั้น พระองค์มีกลวิธีและเทคนิคในการสอน ๔ ประการ^{๓๓} คือ

๑. แบบสันทสนา เป็นการสอนที่ชี้ให้แจ่มแจ้ง ชัดเจน มิใช่การพูดมากหรือพูดยาว ๆ แต่หมายถึงการอธิบายให้คนเข้าใจเรื่องที่พูดนั้นชัดเจน เห็นจริงตามที่พูดจนยอมรับนับถือ ยากนำเอาไปปฏิบัติตาม

๒. แบบสมาทปนา เป็นการสอนชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่าเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนใจยอมรับ ทำให้อยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ เช่น สิ่งใดที่บอกว่าดีมีประโยชน์ก็บอกให้ทำ สิ่งใดที่ไม่มีประโยชน์ก็เลิกเสีย

๓. แบบสมุตเตชนา เป็นการสอนเร้าใจให้อารมณ์อาจหาญแก่วรรณาคือปลุกใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจเข้มแข็ง มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จลงได้ สู้งาน ไม่หวั่นไหว ไม่กลัวยากลำบาก

๔. แบบสัมปหังสนา เป็นการสอนแบบปลอบชโลมใจให้รื่นเริง คือบำรุงจิตใจให้ชุ่มชื่นเบิกบาน โดยมุ่งชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับ และทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้น ทำให้บรรยากาศในที่นั้น ๆ สดชื่นแจ่มใส ไม่ทำให้เขาขบเซาหดหู่ แต่ให้ทำผู้เรียนแจ่มใสปลอดโปร่ง

เสนาะ ผดุงฉัตร ได้กล่าวว่า การสื่อสารธรรม ถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการเผยแผ่ธรรม เพื่อนำธรรมะไปสู่ประชาชน อันจะเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองไปยัคนานาประเทศทั้งหลาย แต่การเผยแผ่จะสัมฤทธิ์ผลได้ ผู้เผยแผ่ต้องมีศักยภาพทั้งด้านวิชาการและความประพฤติ เรียกว่า มี ๓ ดี คือ รู้ดี สามารถดี และประพฤติดี ในเรื่องนี้ควรยึดพระนามของพระพุทธเจ้าที่ปราชญ์ได้ขนานนามถวาย และพุทธศาสนิกชนนิยมกล่าวเรียกเสมอ คือ คำว่า พระบรมศาสดา หรือ พระบรมครู แปลว่า พระศาสดาผู้ยอดเยี่ยม หรือผู้เป็นยอดของครู ในพระบาลีก็มีบทพุทธคุณถวายพระเกียรติว่า สตถา เทวมนุสฺสานํ แปลว่า พระศาสดาของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย และมีคำเสริมพระคุณว่า อนุตฺตโร บุริสทมฺมสารถิ แปลว่า เป็นสารถีผู้ฝึกตนได้ไม่มีใครยิ่งกว่า พระนามเหล่านี้ ส่อแสดง ความหมายอยู่ในตัวว่า ปราชญ์ ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างเยี่ยมในการอบรมสั่งสอน และได้ทรงประสบความสำเร็จในงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี และคุณสมบัติของผู้สอนตามแนวพุทธแยกได้ ๒ ส่วน คือ เป็นคุณสมบัติที่ปรากฏออกมาภายนอก อันได้แก่ บุคลิกภาพอย่างหนึ่ง และคุณสมบัติภายใน อันได้แก่คุณธรรมต่าง ๆ อย่างหนึ่ง^{๓๔}

^{๓๓}พระมหาสมณ ปจโจปการี (จำนัล), **วิชาธรรมนิเทศ**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๒ - ๕๑.

^{๓๔}เสนาะ ผดุงฉัตร, **ธรรมทรรศน์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๔), หน้า ๒๖.

แสง จันทร์งาม ได้กล่าวว่า คุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่เรียกว่า คุณสมบัติของผู้สอนที่ดีควรมีลักษณะพึงประสงค์ ดังนี้^{๓๕} คือ

๑. มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิตใจ
๒. ไม่ถือตัว หยิ่งยโส
๓. มีความอดทน ใจเย็น
๔. มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่หน้า
๕. มีความรอบคอบ
๖. มีความประพฤติน่าเคารพบูชา
๗. รู้จักภูมิสติปัญญาของผู้ฟัง

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้กล่าวว่า เทคนิคการสอนหรือการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้ามี ดังนี้^{๓๖}

๑. ทำนามธรรมให้เป็นรูปธรรม
 - ก. ใช้อุปมาอุปไมย
 - ข. ยกนิทานประกอบ
 - ค. ใช้อุปกรณ์หรือสื่อการสอน
๒. ทำตนให้เป็นตัวอย่าง
๓. ใช้ถ้อยคำเหมาะสม
๔. เลือกสอนเป็นรายบุคคล
๕. รู้จักจังหวะและโอกาส
๖. ยืดหยุ่นในการใช้เทคนิควิธี
๗. การเสริมแรง

วศิน อินทสระ ดร. ได้กล่าวว่า การเผยแผ่ หมายถึง “การพูดการสั่งสอน การแนะนำ การเขียนหนังสือ การเป็นตัวอย่าง การทำให้ดู การอยู่ให้เห็น”^{๓๗}

กฤษณ์ วัฒนารงค์ รศ.ดร. ได้กล่าวว่า การเผยแพร่ (Diffusion) หมายถึง กระบวนการที่ทำให้นวัตกรรมได้รับการยอมรับและถูกนำไปใช้โดยสมาชิกของชุมชน เป้าหมาย ฉะนั้น

^{๓๕}แสง จันทร์งาม, วิธีสอนของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : กมลการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๔ - ๓๐.

^{๓๖}เสฐียรพงษ์ วรรณปก, พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : เพชรรุ่ง การพิมพ์, ๒๕๔๐).

^{๓๗}วศิน อินทสระ, การเผยแผ่ศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กิตติวรรณการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๓๗.

การเผยแพร่ จึงเป็นกระบวนการซึ่งนวัตกรรม (Innovation) จะถูกนำไปถ่ายทอดผ่านช่องทางของการสื่อสาร (Communication Channels) ในช่วงเวลาหนึ่ง (Time) กับสมาชิกที่อยู่ในระบบสังคมหนึ่ง (Social System) ให้เกิดการยอมรับ (Adoption) จากการวิเคราะห์ลักษณะของการเผยแพร่ พบว่ามี สิ่งที่เกี่ยวข้องอยู่ ๕ ประการที่มีอิทธิพลในการดำเนินการของกระบวนการเผยแพร่ ประการแรกได้แก่ ตัวนวัตกรรมเอง ประการที่สองได้แก่ สารสนเทศหรือข้อมูลที่ใช้ในการสื่อสารในเรื่องของนวัตกรรมนั้น ประการที่สามได้แก่ เงื่อนไขด้านเวลา ประการที่สี่ได้แก่ ธรรมชาติของระบบสังคมหรือชุมชนที่นวัตกรรมจะนำไปเผยแพร่ และประการสุดท้ายคือ การยอมรับ การวิจัยทางด้านการเผยแพร่นวัตกรรมจะเป็นการศึกษาถึงปัจจัย ๕ ประการนี้ ว่ามีผลอย่างไร และมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไรในการส่งเสริมให้มีการยอมรับและใช้ผลผลิต ของนักเทคโนโลยีการศึกษา^{๓๘}

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ได้กล่าวว่า พระพุทธองค์มุ่งสอนวิธีอันจะช่วยให้มนุษย์เราถึงซึ่งความรู้แจ้ง แม้ว่าสัจธรรมนั้นจะมีเพียงหนึ่ง แต่วิธีที่จะบรรลุถึงพระธรรมนั้นแตกต่างกันออกไป เพราะมนุษย์เราแต่ละคนมีความแตกต่างกัน ทั้งในบุคลิกลักษณะ อารมณ์และความนึกคิด ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงสอนแยกออกเป็น ๓ วิธี คือ วิธีที่ ๑ สำหรับผู้ฟัง เหมาะสำหรับผู้ที่มีจิตโน้มแน่นและศรัทธาในการฟังธรรมจากพระพุทธองค์ วิธีที่ ๒ สำหรับพระปัจเจกพุทธเจ้า สำหรับผู้ปรารถนาความสงบและการปฏิบัติสมาธิโดยลำพัง และวิธีที่ ๓ เป็นวิธีของพระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาจะช่วยเหลือสัตว์โลกให้ข้ามพ้นโอฆสงสารก่อนที่จะได้เข้าสู่พระนิพพาน วิธีทั้งสามนี้ เรียกว่า เป็นกุสโลบายแห่งพระพุทธเจ้า^{๓๙}

วิชัย สุธีรขานนท์ ได้กล่าวว่า ในหนังสือศาสนาเปรียบเทียบการอุทิศเวลาของพระพุทธเจ้า เพื่อสั่งสอนประชาชนและได้เผยแผ่พุทธศาสนาอยู่เป็นเวลา ๔๕ พรรษาได้ให้คำแนะนำคำสั่งสอนแก่สาธุชน เรียกว่า พุทธกิจ ๕ ประการ คือ เวลาเข้าบิณฑบาตเวลาเย็นแสดงธรรมสั่งสอนประชาชน เวลาคำประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ เวลาเที่ยงคืนตอบปัญหา เวลาจวนสว่างตรวจดูอุปนิสัยของสัตว์^{๔๐}

สรุปได้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีรูปแบบและวิธีการที่แตกต่างกัน มีความโดดเด่นของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน แต่ก็ยึดในแนวทางปฏิบัติตามวิธีการเผยแผ่ธรรมะตามหลักของพระพุทธศาสนาที่เหมือนกัน โดยที่รูปแบบวิธีในการเทศนาสอนพุทธศาสนิกชนในรูปแบบต่าง ๆ

^{๓๘} กฤษมันต์ วัฒนานรงค์, การเผยแพร่ นวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา, (ไทยรัฐออนไลน์), แหล่งที่มา : http://rong.brr.ac.th/articles.php?article_id=19, ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๒.

^{๓๙} ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา(ฝ่ายมหายาน), (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๓๕ – ๓๓๖.

^{๔๐} วิชัย สุธีรขานนท์, ศาสนาเปรียบเทียบ, (ลพบุรี : คณะมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๓.

เพื่อที่จะให้ผู้รับได้เข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเหมือนกัน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด เป็นไปในแนวทางเดียวกัน

๒) แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การทำให้พระพุทธศาสนาขยายวงกว้างออกไปให้แพร่หลาย ได้แก่ การดำเนินการเพื่อให้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไป ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัย น้อมเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติเหล่านั้น เพราะพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นมาเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก หัวใจสำคัญในการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนา ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก โดยให้เกิดประโยชน์สุขตามที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ ๓ ประการ คือ ประโยชน์ในชาตินี้ ประโยชน์ในชาติหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน

กรมการศาสนา ได้ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า “เผยแผ่พระพุทธศาสนา” เป็นการประกาศให้ทราบ หากทราบแล้วสนใจ จะเป็นพุทธศาสนิกชนก็ไม่ใช่ที่รังเกียจ การเผยแผ่เป็นศัพท์ที่มีลักษณะอะลุ่มอล่วยและแสดงถึงความมีใจกว้าง ไม่ผูกมัดผู้อื่นด้วยความคิดของตนเองหรือศาสนาของตน ส่วนคำว่า “เผยแผ่” คือโฆษณาให้แพร่หลาย ถ้าคิดอย่างคนธรรมดาความหมายก็คล้ายคลึงกัน ถ้าคิดให้ลึกและละเอียดลงไป จะเห็นว่า คำว่า “เผยแผ่” จะมีความหมายที่ชัดลึกลงไป เป็นการเผยแผ่ให้บรรลุจุดหมายมีที่มาที่ไป ไม่ใช่โฆษณาชวนเชื่อให้ทราบและเห็นด้วยเพียงอย่างเดียว ดังนั้น คณะสงฆ์ จึงมักใช้คำนี้ในการเขียนในพระพุทธศาสนาว่า เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา^{๔๑}

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือการหยิบธรรมะซึ่งมีมากมายหลายหัวข้อไปขยาย เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะต้องเผยแผ่พระพุทธศาสนา^{๔๒}

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตฺตภาณ) ได้กล่าวว่า วิธีการเผยแผ่พุทธธรรมในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแผ่แบบประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ทางสังคม จารีต ประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันมากมาย ไม่ว่าจะทรงใช้วิธีไหนก็ตาม เช่น ทรงใช้อุบายในการเลือกบุคคล รอจังหวะหรือโอกาส เป็นต้น ก็มักจะประสบผลสำเร็จเสมอ นั่นเพราะความสำเร็จเช่นนี้ไม่ใช่เป็นเหตุผลเฉพาะยุคสมัยเท่านั้น แต่ยังอาศัยบารมีธรรมที่ทรงสร้างมาเพื่อทำหน้าที่ของพระศาสดา โดยเฉพาะตามที่ท่านแสดงไว้ในที่ต่าง ๆ ความเป็นพระผู้เป็นที่พึ่งของโลก ทรงบำเพ็ญบารมีให้บริบูรณ์เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่

^{๔๑} กรมการศาสนา, **คู่มือพระสังฆาธิการ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๔), หน้า ๙.

^{๔๒} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๙**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๐.

สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย พระองค์ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เอกบุคคฺล เมื่อบังเกิดขึ้นในโลก ย่อมบังเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ต่อชาวโลก เอกบุคคฺลนั้นคือพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๔๓}

พระสุธีรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ) ได้กล่าวว่า หน้าหลักของพระสงฆ์ คือ เผยแผ่ธรรม นำการปฏิบัติ พัฒนา และปรีชากิจ ดังนั้น งานเผยแผ่จึงเป็นงานแรกที่ทุกรูปจะพึงกระทำ แต่ทำไมจึงทำไม่ได้ดี เพราะมีสาเหตุใหญ่ ๆ อยู่ ๓ ประการ^{๔๔} คือ

๑. ผู้เผยแผ่ขาดความรู้ความแตกฉานในธรรม มีความรู้ขั้นสัญญา ไม่ถึงขั้นทิวฏฐิ และระดับญาณ

๒. ผู้เผยแผ่ขาดความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดธรรม ไม่เคยฝึกการพูดในที่ชุมนุมชน หรือพัฒนาบุคลิกภาพ ใช้เสียงเบา ใช้บาลีมาก ยกหัวข้อธรรมมาก ไม่เตรียมตัว ไม่สังเกต ดิตรูปแบบ ใช้เวลามาก เป็นต้น

๓. ผู้เผยแผ่ขาดความพอใจ เต็มใจ และความรักในการสอนธรรม เผยแผ่ธรรม เอาแต่ฝ่ายรับ ไม่ทำแบบฝ่ายรุก

พระครูวิจิตรธรรมโกศล (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน) ได้กล่าวว่า บทบาทหน้าที่ของความเป็นนักเผยแผ่ไว้ในหนังสือ “รวมปาฐกถายอดฮิต” สรุปความได้ว่า เป็นการนำเอาความรู้เอาแสงสว่างหรือเอาธรรมะไปแนะนำเขา ที่เรียกว่า ชี้ทางบรรเทาทุกข์ ชี้สุขเกษมสันต์ ชี้ทางพระนฤพาน อันพันโคกวิโยคภัย ดังนั้น การที่จะไปจุ่งจิตวิญญาณของชาวบ้าน ไปสื่อสารหลักการให้เขาเข้าใจ นักเผยแผ่ต้องมีข้อมูลประกอบ โดยอาศัยหลักสูตรแห่งความสำเร็จ คือ (๑) ต้องมีคำคม (๒) ต้องมีสุภาษิตน้อย (๓) อร่อยต้องมีคำกลอน (๔) ไม่ว่างนอนต้องมีคำขำ^{๔๕}

วศิน อินทสระ ได้กล่าวว่า พุทธวิธีในการสอน หมายถึง วิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนพุทธบริษัทด้วยพุทธวิธีหลายอย่าง เพื่อให้เหมาะสมแก่ผู้ฟังเพื่อประโยชน์มากที่สุด เมื่อจบการสอนโดยวิธีมีจุดมุ่งหมายในการสอน ๓ ประการ^{๔๖} คือ

^{๔๓}พระราชาธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตฺตวณฺโณ), **พุทธวิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕.

^{๔๔}พระสุธีรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), **จิตวิทยาการเผยแผ่**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักฝึกอบรมพระธรรมทูต, ๒๕๕๑), หน้า ๖๓.

^{๔๕}พระครูวิจิตรธรรมโกศล (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน), **รวมปาฐกถายอดฮิต**, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๒๗), หน้า ๑๒๖ - ๑๓๐.

^{๔๖}วศิน อินทสระ, **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐ - ๑๔.

๑. เพื่อให้ผู้ฟังรู้จักเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น

๒. เพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริง ได้ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังพอตรงตามให้เห็นด้วยตนเอง

๓. เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณ เป็นอัครจริย สามารถยังผู้ฟังให้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน ๆ

วคิน อินทสระ และ ไชย ณ พล ได้กล่าวว่า นักเผยแผ่ที่ดีทำให้ช่วยประกาศพระพุทธศาสนาไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังกล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์และกลยุทธ์การประกาศธรรมสู่โลกกว้าง” สรุปความได้ว่า มีจำนวนพระนักเผยแผ่ทั่วประเทศ ๓,๐๒๕ รูป จากจำนวนสถิติของพระสงฆ์พบว่า มีจำนวนพระสงฆ์คิดเป็นอัตราส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา คือ มีเพียง ๑ : ๑๖๐ รูป/คน และเมื่อพิจารณาสัดส่วนของพระสงฆ์ซึ่งเป็นนักเผยแผ่พุทธธรรมมีเพียง ๑ : ๑๐๐ รูปเท่านั้น จึงถือว่าสัดส่วนหรืออัตราส่วนของพระนักเผยแผ่พุทธธรรม หรือพระสงฆ์ที่มีบทบาทเผยแผ่พุทธธรรมอย่างชัดเจนนั้นมีจำนวนน้อยมาก ผลจากการสำรวจดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าพระสงฆ์ที่มีบทบาทด้านการเผยแผ่พุทธธรรมแม้จะมีเพียงไม่กี่รูป แต่ก็เป็นผู้มีความสำคัญยิ่งโดยเฉพาะเป็นพระสงฆ์ผู้ดำเนินจริยวัตรตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ซึ่งเผยแผ่พุทธธรรมตามพระธรรมวินัย ฉะนั้น พระสงฆ์ผู้ทำการเผยแผ่พุทธธรรมจึงมีความเสียสละ ทุ่มีใจรัก มุ่งมั่นและเพียรพยายามพระธรรมกถึกผู้เผยแผ่พุทธธรรม ต้องมีความเข้าใจพุทธธรรมอย่างแจ่มแจ้งเสียก่อนแล้วจึงเผยแผ่ออกไป มีจิตเมตตา ทำงานด้วยความเสียสละปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้รับจริง ๆ ธรรมะที่แสดงจึงจะบริสุทธิ์ไม่เคลือบแฝง ต้องเป็นผู้ซื่อสัตย์ตรงต่อตัวเอง ต่อพระพุทธศาสนาตีความธรรมะให้แตก คั่นคว้าวิจัยธรรมะเหมือนคั่นยามารักษาโรคจริง ๆ ทั้งสำหรับตนเองและผู้อื่น^{๔๗}

สิทธิ บุตรอินทร์ ได้กล่าวว่า บทบาทของพระสงฆ์นักเผยแผ่ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยอาศัยคุณสมบัติความบริสุทธิ์ ความเสียสละ และความมีสติปัญญา แนะนำสั่งสอนประชาชน ให้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ในการดำรงชีวิตมาโดยตลอด ส่วนในด้านสังคมก็ได้แนะนำ สั่งสอน และสร้างจิตสำนึก นำทางสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งทางกาย และจิตใจ สั่งสอนให้มนุษย์มั่นใจในศักยภาพของมนุษย์ว่าเป็นผู้ฝึกฝนให้พัฒนาวิสัยแห่งการพัฒนาไปอย่างสูงสุด โดยอาศัยการศึกษาอบรม^{๔๘}

^{๔๗}วคิน อินทสระ และ ไชย ณ พล, พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์และกลยุทธ์การประกาศธรรมสู่โลกกว้าง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันธรรมาธิปไตย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๔.

^{๔๘}สิทธิ บุตรอินทร์, พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๓๑.

สนิท ศรีสำแดง ได้กล่าวว่า การเผยแผ่พระศาสนามีเป้าหมายหลัก การสร้างสันติภาพให้เกิดแก่ชาวโลก พระสงฆ์คือ “สื่อ” แห่งสันติภาพของโลก เพราะตัวพระสงฆ์ (อริยสงฆ์) เป็นผู้สงบทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ เป็นแบบอย่างของผู้มีสันติ ปราศจากความเห็นแก่ตัว การทำงานของพระสงฆ์เป็นการทำงานเพื่อให้มีใช้เพื่อเอา จึงไม่แฝงไว้ด้วยความขัดแย้ง^{๔๙}

พิสิฐ เจริญสุข ได้กล่าวว่า งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นงานที่สำคัญยิ่งของงานคณะสงฆ์ ๓ ประการ คือ งานปกครอง งานการศึกษา และงานการสาธารณูปการ โดยเฉพาะพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่เผยแผ่หลักธรรมแก่ประชาชนอย่างกว้างขวางและต่อเนื่องมาโดยตลอด อาทิ พระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระธรรมทูต พระธรรมจาริก พระเปรียญ และพระบัณฑิตอาสาพัฒนา พระจริยานิเทศ และหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พระสงฆ์เหล่านี้ได้กระจายกันอยู่ในที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ เพื่อให้เป็นไปตามอุดมการณ์ของพระศาสดา คำว่า “เผยแผ่” หมายถึงการเปิดเผยสิ่งที่ถูกปกปิดอยู่ให้คนได้รู้ได้เห็น เหมือนคำว่า “ตีแผ่” แต่คำนี้ใช้ทำนองประจาน คือเปิดเผยสิ่งที่ไม่ดี หรือ สิ่งที่ลึกลับให้คนได้รู้ได้เห็น แต่คำว่า “เผยแผ่” คือ การเปิดเผยของดีที่คนยังไม่รู้ไม่เห็นให้ได้รู้ได้เห็นทั่วกัน และคำนี้มักใช้กับสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น แผ่เมตตา แผ่ความสุข ช่วยเหลือเผื่อแผ่

วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น ทางกาย ได้แก่ การปฏิบัติให้ดู เช่น เวลาจะยืน จะนั่ง จะนอน เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีสติสำรวม ระมัดระวัง แสดงท่าทางของผู้สงบเยือกเย็น การเผยแผ่ทางวาจา คือ พุทธธรรมะให้ผู้อื่นฟังด้วยวิธีที่เรียกว่า บรรยายธรรม ปาฐกถาธรรม หรือแสดงธรรม ผู้ที่ทำหน้าที่นี้เรียกว่า “ธรรมกถึก” แปลว่า ผู้กล่าวธรรม พระภิกษุจะต้องรู้จักวิธีการประยุกต์รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เหมาะสมกับสังคมยุคปัจจุบัน^{๕๐}

ธีรวัธ บาเพ็ญบุญบารมี ได้กล่าวว่า หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล มาจนถึงปัจจุบัน ได้ให้ความสำคัญต่อศาสนทายาท คือ พระภิกษุสงฆ์ผู้ออกเผยแผ่ธรรมเป็นอย่างยิ่ง และต้องพึงพา อาศัยบุคคลภายนอกที่เป็นคฤหัสถ์เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุน หรือที่เรียกว่า อุบาสก อุบาสิกา คือผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นกลุ่มคนที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนาสืบเรื่อยมา^{๕๑}

สรุปได้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นธุระหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนทุกคนที่ต้องร่วมมือร่วมใจทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา มีพระภิกษุสงฆ์เป็นแกนนำ โดยประยุกต์ใช้วิธีการ

^{๔๙}สนิท ศรีสำแดง, พระพุทธศาสนา : กระบวนทัศน์ใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๘๖.

^{๕๐}พิสิฐ เจริญสุข, คู่มือการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

^{๕๑}ธีรวัธ บาเพ็ญบุญบารมี, การเผยแผ่พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเบญจนิทาย, ๒๕๕๐).

เผยแผ่ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมสังคมปัจจุบัน แต่ยังคงรักษาเจตนาของ พุทธศาสนาเอาไว้เป็นการทำให้พระพุทธานุศาสนายาวไกลออกไป โดยการนำเอาหลักธรรมคำสอนไปทำให้แพร่หลายให้ประชาชนได้นำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข และหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนานี้เป็นความจริงตามธรรมชาติ ดังนั้น จึงใช้คำว่า “เผยแผ่” มิใช่คำว่า “เผยแพร่” ที่อาจมีความหมายไปในทางการโฆษณาหรือชักชวนให้หลงเชื่อ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนานี้ พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าถือว่า เป็นผู้ที่ต้องรับบทบาทและหน้าที่โดยตรง

๓) แนวคิดเกี่ยวกับพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระสงฆ์เป็นผู้ที่บทบาทที่สำคัญมากในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะพระสงฆ์คือสื่อแห่งสันติภาพของโลกอย่างแท้จริง ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้แนวคิดที่เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไว้ดังต่อไปนี้

กรมวิชาการ ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้ว่า วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา^{๕๒} ไว้ดังนี้

๑. ใช้ธรรมชาติและปรากฏการณ์ธรรมชาติที่นักเรียนพบเห็นทุกวัน เช่น ใบไม้ ผลอ่อน ใบไม้เขียวชอุ่ม ใบไม้ที่แก่เหลืองจัด ใบไม้ที่ร่วงหล่นทับถมบนพื้นดิน ฯลฯ การใช้ธรรมชาติเป็นสื่อเร้าเช่นนี้ พระบรมศาสดาได้ทรงใช้เสมอในสมัยพุทธกาล และยังคงเป็นสื่อที่ดีที่ควรนำมาใช้สอนอยู่เสมอ

๒. ข่าวน่าสนใจและเหตุการณ์เป็นสื่อเร้าให้นักเรียนสนใจใคร่รู้ ช่วยให้ครูสามารถจัดกิจกรรมเสนอสาระของนักเรียน และกิจกรรมสรุปได้ทุกขั้นตอน การใช้ข่าวและเหตุการณ์นำเข้าสู่การสอนหลักธรรมต่าง ๆ หรือนำมาสอนตามเทศกาลวันสำคัญของพระพุทธศาสนา ย่อมทำให้นักเรียนตระหนักว่า ชีวิตที่เรียนอยู่นี้ มีความสัมพันธ์กับชีวิตประจำวันและเป็นตัวอย่างให้นักเรียนคิดวินิจฉัยสิ่งผิดชอบชั่วดีได้ด้วยตนเอง

๓. การใช้สื่อและวิธีการจัดเสนอสิ่งต่าง ๆ เพื่อเร้าความสนใจ เช่น การจัดป้ายนิเทศ จัดนิทรรศการ การใช้เพลง ดนตรี กรณียปัญหา กรณียตัวอย่าง สถานการณ์จำลอง เสนอเป็นวีดิทัศน์ ภาพเคลื่อนไหว คอมพิวเตอร์ เทปบันทึกเสียง ย่อมช่วยให้นักเรียนเรียนรู้ได้ดี

๔. การจัดให้นักเรียนได้ตรวจสอบความรู้ ความคิดของตนเอง และได้ทราบผลทันที ช่วยเสริมแรงจูงใจให้นักเรียนปรับปรุงตนเอง หรือปรับปรุงผลงานให้ดีขึ้น ดังนั้น คำวิจารณ์อย่างมีเหตุผล คำชมเชย การให้รางวัล การประกาศเกียรติคุณ จึงเป็นวิธีหนึ่งที่ช่วยเสริมแรงและจูงใจนักเรียนต่อการเรียนพระพุทธศาสนา

^{๕๒} กรมวิชาการ, คู่มือหลักสูตรพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๕), หน้า ๒๒ – ๒๓.

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมโร) ได้กล่าวว่า ความเป็นนักเผยแผ่ที่ดีจะต้องมีเทคนิคในการแสดงธรรมะ ดังเขียนไว้ในหนังสือ “สากลศาสนา” สรุปความได้ว่า การเผยแผ่พุทธศาสนาปัจจุบันนั้น การสื่อสารมีความก้าวหน้าและสังคมมีความซับซ้อนและมีขนาดใหญ่มากขึ้น สังคมยุคก่อนเก่าถูกเชื่อมโยงด้วยระบบการสื่อสารหลายรูปแบบ การสื่อสารเป็นกระบวนการ (Process) ที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ทั้งในด้านการดำเนินชีวิต สังคม เศรษฐกิจ และการศึกษา จนอาจกล่าวได้ว่า การสื่อสารเป็นฟันเฟืองของเครื่องจักรกลแห่งสังคมทำให้สังคมดำเนินไปอย่างไม่หยุดยั้ง ดังนั้น พระสงฆ์ต้องมีวิธีการและเทคนิคการสื่อสารที่เหมาะสม อีกทั้งต้องเป็นกัลยาณมิตรมีความรู้พอเพียง เสียงดังกังวาน ปฏิภาณว่องไว จิตใจสะอาด มารยาทเรียบร้อย เป็นผู้ปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยแล้วนำมาสั่งสอนแก่ประชาชน แม้ผู้ได้สดับฟังทราบเนื้อความและปฏิบัติตามก็ได้บรรลุประโยชน์สุขสมแก่ความปฏิบัติ โดยยึดถือเหล่าพระอริยสาวกผู้เผยแผ่หลักคำสอนเป็นแบบอย่างที่ดีดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก^{๕๓}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า การแสดงธรรมจะต้องยึดหลักน้อยคล้ายตามหลักใหญ่ ดังปรากฏเนื้อหาในหนังสือ “พุทธธรรม” สรุปความได้ว่า หลักน้อยคล้ายตามหลักใหญ่หรือตามศัพท์วิชาการว่า ธัมมานุธัมมปฏิบัติ คือ การปฏิบัติหรือแสดงธรรมตามลำดับปลีกย่อยที่มีอยู่ ให้ความสอดคล้องกับหลักใหญ่ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงการปฏิบัติหลักย่อยหรือหลักการเฉพาะแต่ละเรื่อง ให้สอดคล้องกับหลักสากลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ถ้าให้ความหมายอย่างกว้าง ๆ คือ การปฏิบัติธรรมเรื่องเล็กน้อยคล้ายตามเรื่องใหญ่ ที่เป็นใจความสำคัญในคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือปฏิบัติตามที่เป็นหลักย่อยคล้ายตามหลักใหญ่^{๕๔}

พระมหานัด อตถจारी และพระปลัดอำพล สุธีโร ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้ว่า^{๕๕}

๑. ต้องมีความแม่นยำในหลักของพระพุทธศาสนามีทั้งภูมิธรรม - ภูมิปัญญา
๒. สามารถใช้ภาษาและวิธีสอน ที่สามารถสื่อกับประชาชนได้
๓. มีความสามารถในการใช้สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการเผยแผ่
๔. มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น และสามารถปรับตัวเข้ากับสังคมนั้นได้ดี

^{๕๓} สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมโร), **สากลศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๑๓ - ๑๖๒.

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๔.

^{๕๕} พระมหานัด อตถจारी และพระปลัดอำพล สุธีโร, **พระธรรมทูตสายต่างประเทศ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๔.

๕. เป็นผู้ที่มีหลักมนุษยสัมพันธ์ ระหว่างพระสงฆ์และประชาชนนั้นได้ดี

๖. มีคุณสมบัติที่เหมาะสมทางด้านการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของ วัดและสังคมความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรม สังคม

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับพระสงฆ์กับการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในปัจจุบันไว้ เมื่อจำแนกเป็นข้อ ๆ แล้วสรุปได้ดังนี้^{๕๖}

๑. การเทศนาธรรม คือ การแสดงธรรมคำสั่งสอนตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้ฟังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งวิธีนี้พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่ธรรม เป็นประจำ

๒. ปาฐกถาธรรม คือ การบรรยายธรรมะให้ผู้อื่นฟัง โดยทั่วไปจะยืนและผู้พูด จะต้องมียืนในการพูด เพื่อโน้มน้าวจิตใจผู้ฟังเป็นพิเศษ เป็นวิธีการที่น่าสนใจ

๓. อภิปรายธรรม คือ การชี้แจง หรือแสดงความคิดเห็นในหลักธรรมข้อใดข้อ หนึ่งให้ผู้อื่นเข้าใจ

๔. สนทนาธรรม คือ การพูดจาหารือในหลักธรรม เพื่อนำไปใช้ในการ แก้ปัญหาชีวิต โดยยึดหลักทางสายกลาง

๕. การสอนสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน คือ การสอนให้นั่งภาวนา เพื่อให้ใจเป็นสมาธิ และเข้าใจสภาวะตามความเป็นจริงของสังขารตามหลักไตรลักษณ์

๖. การใช้สื่อและอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ เช่น การใช้หนังสือธรรมะ การใช้วีดิทัศน์ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ม้วนเทป เป็นอุปกรณ์ในการเผยแผ่ศาสนาธรรม โดยอาจ จำหน่ายแจกจ่ายไปในกลุ่มที่ไม่มีเวลาจะได้ศึกษาธรรมะด้วยตนเอง

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับพระสงฆ์กับการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ สรุปได้ดังนี้^{๕๗}

๑. เลือกวิธีการสอนให้เหมาะสมกับเรื่องที่สอนไม่ควรใช้วิธีบรรยายในทุก ๆ เรื่อง บางครั้งควรใช้วิธีอธิบายเหตุผล ใช้ตรรกะ ใช้การสร้างจุดสะท้อนใจ ใช้การอนุমান การ อุปมาอุปไมย เป็นต้น

^{๕๖}บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ, **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒ – ๒๓.

^{๕๗}เสฐียรพงษ์ วรรณปก, “แนวทางพระพุทธศาสนาที่อาจนำมาใช้ในการจัดการศึกษาและการบริหาร สถานศึกษา”, **หัวใจของการศึกษาศาสนาต้องเป็นรากฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์การพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๙๗.

๒. ควรมีนิทาน ขำ หรือเรื่องตัวอย่างประกอบ เพื่อชี้ให้เห็นสิ่งที่ต้องการสอนได้ชัดเจนขึ้น

๓. ต้องเป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อให้เด็กเกิดความมั่นใจและอยากทำตามทีสอน หากจะมีแบบอย่างอื่น ๆ ให้ยึดถือแบบอย่างนั้น ต้องให้ชัดเจนไม่คลุมเครือ

๔. ใช้วิธีการสอนสมัยใหม่ ให้มีส่วนร่วมในการเรียนการสอน ให้มีประสบการณ์ในการคิดและแก้ปัญหา

๕. ใช้สื่อการสอน

๖. เน้นการสอนแลฝึกฝนเป็นรายบุคคล ต้องดูความแตกต่างของนักเรียนในเรื่องความพร้อมและสติปัญญาด้วย

สรุปได้ว่า วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นการจัดเผยแผ่ที่ต้องอาศัยเทคนิคที่หลากหลายและเหมาะสมกับผู้รับข้อมูลข่าวสาร ซึ่งในปัจจุบันพบว่า พระสงฆ์มีรูปแบบการเผยแผ่หลากหลาย อาทิ การเทศนาธรรม ปาฐกถาธรรม สนทนาธรรม อภิปรายธรรม การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ เป็นต้น แต่เนื่องจากศาสนาเป็นเรื่องของนามธรรม ดังนั้นพระสงฆ์ผู้มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงต้องเลือกวิธีการสอนที่สามารถสื่อให้ผู้เรียนเห็นเป็นรูปธรรมให้ได้ กล่าวคือ ต้องให้ผู้เรียน คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็นด้วยตัวของผู้เรียนเอง

๑.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่

การเผยแผ่ เป็นงานหลักที่พระสงฆ์ควรจะทำให้ความสนใจมากเป็นพิเศษ เพราะเป็นงานที่เกี่ยวข้องเนื่องกับความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาโดยตรง จึงมีนักวิชาการหลายท่านทำการวิจัยงานเกี่ยวกับการเผยแผ่ไว้ ดังต่อไปนี้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น ได้มีนักวิชาการศึกษาค้นคว้าและทำการวิจัยไว้แล้วหลายท่าน ดังต่อไปนี้

พระครูศรีปริยัติวิกรม (วัชรพงษ์ ทินนาโก) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาเทคนิคและรูปแบบการเผยแผ่พุทธธรรมของพระเทพสิงหบุราจารย์ (จรัญ จิตฺตมโม) วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี” ผลการศึกษาพบว่า เทคนิคการเผยแผ่ของพระเทพสิงหบุราจารย์ (จรัญ จิตฺตมโม) ใช้เทคนิคและรูปแบบการเผยแผ่พุทธธรรม โดยยึดเทคนิคและรูปแบบการสอนและการสื่อสารตามแนวพุทธ

ผสมผสานกับหลักนิเทศศาสตร์ทั่วไป โดยได้นำเอาเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เทป วีดีโอ หนังสือ และสื่อสารมวลชนอื่น ๆ เข้ามาช่วยเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่^{๕๘}

พระมหาขวัญชัย วชิรญาณ (โคตรชุม) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์อวัจนภาษาเพื่อการสื่อสารและการเผยแพร่พุทธธรรม ศึกษาเฉพาะกรณี : คัมภีร์ทีฆนิกาย สุตตันตปิฎก” ผลการวิจัยพบว่า อวัจนภาษา คือ ภาษาที่ไม่ใช่คำพูด เช่น การแสดงท่าทางต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งมนุษย์ใช้เพื่อการสื่อสารควบคู่กับภาษาพูดมาแต่โบราณ อวัจนภาษาที่แสดงออกบางอย่างมีความคล้ายคลึงกัน บางอย่างมีความแตกต่างกัน ทั้งลักษณะของอวัจนภาษาและความหมาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความแตกต่างกันของแต่ละสังคมวัฒนธรรม อวัจนภาษา สามารถบอกให้ทราบถึงลักษณะต่าง ๆ ของผู้แสดง ในการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของพระพุทธเจ้า ลักษณะของอวัจนภาษามีปรากฏแตกต่างกันไปตามแต่ความเหมาะสมกับผู้ฟัง ทรงแสดงทรงใช้เพื่อแทนคำพูดบ้าง เสริมคำพูดบ้าง เพื่อโน้มน้าวใจผู้ฟัง ให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา น้อมใจไปตามกระแสธรรมะที่พระองค์ทรงแสดง มีความสำคัญต่อการเผยแพร่ธรรมะในแง่เป็นกุศโลบายเพื่อเข้าหาผู้ฟัง ชักนำผู้ฟังเข้าสู่ความสนใจในเนื้อหาของการ

พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา” สรุปผลการศึกษาว่า พระอานนท์มีผลงานด้านการเผยแพร่สรุปได้เป็น ๒ ลักษณะ^{๖๐} คือ

๑. บทบาทโดยตรง คือท่านเผยแพร่พระพุทธศาสนาในลักษณะให้คำแนะนำ ปรีกษา สนทนา โต้ตอบปัญหาธรรมและการแสดงธรรมเป็นต้น โดยท่านได้รับฟังจากพระพุทธเจ้า โดยตรงแล้วนำไปถ่ายทอดหรือเผยแพร่แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไปด้วยวิธีการต่าง ๆ

๒. บทบาทโดยอ้อม คือการที่ท่านได้ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ตลอดจนความแตกต่างแห่งบารมีธรรมที่ทรงสร้างสม อบรมมาและความพากเพียรในการค้นหาสัจธรรม ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับพระธรรมซึ่งมีความหมายลึกซึ้งยากแก่การทำความเข้าใจ ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับภิกษุภิกษุณีบริษัท ถึงข้อที่ควร

^{๕๘} พระครูศรีปริยัติวิกรม (วัชรพงษ์ ทินนาโภ), “ศึกษาเทคนิคและรูปแบบการเผยแพร่พุทธธรรมของพระเทพสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐตธมโม) วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๕๙} พระมหาขวัญชัย วชิรญาณ (โคตรชุม), “ศึกษาวิเคราะห์อวัจนภาษาเพื่อการสื่อสารและการเผยแพร่พุทธธรรม ศึกษาเฉพาะกรณี : คัมภีร์ทีฆนิกาย สุตตันตปิฎก”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^{๖๐} พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม, “การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗).

ประเพณีปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับอุบาสกอุบาสิกา ผู้ถวายความอุปถัมภ์จะพึงประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องและเหมาะสมกับอาชีพการงาน นอกจากนั้น ท่านยังเป็นผู้หนึ่งซึ่งมีความสำคัญในการเข้าร่วมทำปฐมสังคายนา ภายหลังพุทธปรินิพพาน และรักษาพระสัทธรรมทำให้พระสัทธรรมคงอยู่สืบมาได้จนถึงทุกวันนี้

พระมหานรงค์ศักดิ์ โสภณสิทธิ (โสภา) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม)” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมทั้งรูปแบบพระธรรมเทศนา บรรยายธรรม ปาฐกถาธรรม ได้มีการยกพุทธศาสนสุภาษิต ยกอุทาหรณ์ เล่านิทาน เปรียบเทียบด้วยข้ออุปมาอุปไมย ใช้วิธียกบุคคลเป็นตัวอย่าง ถือว่าเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่น และถือว่าเป็นรูปแบบและแนวทางที่ท่านได้นำเอาออกมาเผยแผ่พุทธธรรมมากที่สุด พุทธธรรมที่นำเสนอเป็นเรื่องง่าย ๆ ใกล้ตัว ท่านได้อธิบายเนื้อหาสาระธรรมชัดเจน แจ่มแจ้ง ปราศจากความเคลือบแคลงสงสัย สามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดผลจริงในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เยาวชนประชาชนได้นำมาปฏิบัติปรับปรุงแก้ไข ชัดเจนจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในจริยธรรม ศีลธรรม คุณธรรมอันดีงาม^{๒๑}

พระมหาทรศน์ คุณทสสี (โพนดวงกรณ์) ได้วิจัยเรื่อง “การเปรียบเทียบพุทธวิธีการสอนในอรรถกถาธรรมบทกับกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ” ผลการวิจัยพบว่า พุทธวิธีการสอนในอรรถกถาธรรมบทมีความสอดคล้องกับลักษณะของกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ๕ ประการ คือ เรียนรู้ด้วยความสุข เรียนรู้แบบองค์รวม เรียนรู้จากความคิดการปฏิบัติจริงและการสรุปองค์ความรู้ด้วยตนเอง และ เรียนรู้ร่วมกับบุคคลอื่นและเรียนรู้กระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง จึงสรุปได้ว่า พุทธ ๗ วิธีการสอนในอรรถกถาธรรมบทกับกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญเป็นการสอนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ซึ่งพื้นฐานหลักสำคัญ ๓ ประการคือ เน้นความแตกต่างระหว่างบุคคล เน้นเรียนรู้มีส่วนร่วมในการคิด การปฏิบัติจริงด้วยตนเอง และมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์สูงสุดจากการเรียนรู้^{๒๒}

พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสสี (โอฐสุ) ได้วิจัยเรื่อง “วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาคม (หลวงพ่อดูณ ปรีสุทโธ)” ผลการวิจัยพบว่า สื่อที่กลุ่มตัวอย่างใช้รับสาร

^{๒๑}พระมหานรงค์ศักดิ์ โสภณสิทธิ (โสภา), “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙).

^{๒๒}พระมหาทรศน์ คุณทสสี (โพนดวงกรณ์), “การศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีการสอนในอรรถกถาธรรมบทกับกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

ของพระราชวิทยาคม เมื่อรวมกันแล้วตั้งแต่รับฟังบ่อยมาก รับฟังบ่อย รับฟังปานกลาง และรับฟังไม่ค่อยบ่อย ปรากฏว่า ประชากรกลุ่มตัวอย่างมีการรับฟังสื่อมากที่สุดคือ โทรทัศน์ รองลงมาคือ วิทยุกระจายเสียง ซึ่งลักษณะและลีลาที่พระราชวิทยาคมใช้ในการสนทนาธรรม และตอบปัญหาธรรม แก่พุทธบริษัท หรือสื่อมวลชน ท่านใช้ลีลาเหล่านี้^{๖๓} คือ

๑. อธิบายธรรมหรือบรรยายธรรมไม่ว่า มีเนื้อความสั้นกะทัดรัด ฟังง่าย ใช้ภาษาพื้นบ้าน แต่ว่าชัดเจนและลุ่มลึก

๒. ทำให้เกิดมีกำลังใจและสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดความกล้าที่แสดงออก ในทางสร้างสรรค์สิ่งดี ๆ เพื่อเป็นการให้กำลังใจสำหรับผู้ที่ไม่รู้ และอยากประสบความสำเร็จ

๓. ทำให้มองเห็นภาพไปในตัวด้วยโดยไม่ต้องยกอุทาหรณ์ และเปรียบมากมาย เพราะเป็นการพูดแบบทำให้ดูเป็นตัวอย่าง

๔. พูดด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย และสร้างอารมณ์ขัน ทำให้จิตใจร่าเริง ไม่น่าเบื่อหน่าย และเหมาะสำหรับผู้ฟังทุกระดับชั้น

พระมหาประพนธ์ ศุภสร ได้วิจัยเรื่อง “ความสำคัญของบุคลิกภาพของ พระพุทธเจ้าต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” จากผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมบุคลิกภาพและพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า ได้แก่ ปัจจัยภายนอกซึ่งประกอบด้วยสถานะทางครอบครัว การศึกษา และสภาพแวดล้อมทางสังคม และปัจจัยภายในคือสติปัญญา โยนิโสมนสิการ คือ ความคิดที่แยกกายถูกต้องตามความเป็นจริง ความมีกัลยาณมิตร ความเมตตา กรุณา ความเป็นผู้ตื่นอยู่เสมอ ความมีขันติธรรม พระวิริยะอุตสาหะและความสันโดษ นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยร่วมอีกหลายปัจจัยคือพุทธวิถีในการเผยแผ่ที่เป็นระบบทั้งของพระพุทธองค์และของ พระพุทธสาวก กล่าวคือ การที่พระพุทธองค์ศึกษาข้อมูลชีวประวัติของบุคคลที่จะตรัสสอนเพื่อจะได้ ทรงแสดงหลักธรรมที่เหมาะสมแก่จริตของเขา และการที่พระองค์ทรงมอบหน้าที่ให้พระสงฆ์ทั้งสองฝ่าย เป็นใหญ่ในการคัดเลือกผู้เข้ามาบวช เป็นต้น บุคลิกภาพ พระวรกาย พระวาจา พระจริยาวัตรที่ ทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่ชาวโลกและพระสติปัญญา เป็นต้น ตลอดจนการทำงานอย่างมีระบบ และมีเป้าหมายชัดเจนเป็นปัจจัยส่งเสริมเกื้อกูลกัน ทำให้พระพุทธองค์ทรงประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา^{๖๔}

^{๖๓}พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสสี (โอฐฐุ), “ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชวิทยาคม (หลวงพ่อคุณ ปริสุทฺธโธ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓).

^{๖๔}พระมหาประพนธ์ ศุภสร, “ความสำคัญของบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้าต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔).

พระมหาปราโมทย์ มหาวิริโย (ปีกรม) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระราชรัตนรังสี (วิริยฤทธิ์ วิริยฤทธิ์) ในฐานะพระธรรมทูตไทยประจำประเทศอินเดีย” ผลการวิจัยพบว่า คุณสมบัติของพระธรรมทูต ได้แก่ คุณสมบัติตามแนวโอวาทปาฏิโมกข์ คุณสมบัติพื้นฐาน มีสัปปริสธรรม คือ เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาลเวลา รู้จักชุมชน รู้จักบุคคล มีหลักกัลยาณมิตรในความเป็นผู้นำชุมชนให้คำแนะนำสั่งสอนการ ดำเนิน ชีวิตด้วยดี และมีหลักการบริหารหรือเมตตาธรรมแก่ทุกคน รู้จักฟัง พูดให้ผู้อื่นฟังได้ฝึกศึกษา มีความจำดี เป็นผู้รู้ชัดแจ้งสามารถอธิบายให้คนอื่นเข้าใจ ฉลาดในการเป็นผู้นำและไม่ก่อการทะเลาะวิวาท เข้าใจปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น มีเทคนิควิธีการสื่อสารเพื่อเข้าถึงปัญหาและมีความมุ่งมั่นต่ออุดมการณ์พระพุทธศาสนา^{๖๕}

พระมหารุ่งเพชร ขวนปณโณ (พัทธาป) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษารูปแบบวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช)” สรุปผลการศึกษาว่า รูปแบบวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ รูปแบบเทศนา ปาฐกถา บรรยายธรรมนั้น เป็นรูปแบบการนำเสนอโดยตรงและโดยอ้อมเนื้อหาธรรม ส่วนหนังสือธรรมะเป็นการนำเสนอโดยอ้อมและโดยประยุกต์สอนให้เข้ากับสถานการณ์หรือกับยุคสมัยปัจจุบันมากกว่า เป็นการผสมผสานเนื้อหาคำสอนทางพระพุทธศาสนา กับการชี้ให้เห็นปัญหาของสังคม พร้อมทั้งชี้แนวทางแก้ไขหรือข้อเสนอแนะไว้ด้วยประการหนึ่ง เน้นการส่งเสริมให้นำคำสอนไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับชีวิตในปัจจุบัน ทั้งในส่วนของตนเอง และครอบครัวให้เกิดประโยชน์ได้มากที่สุด โดยท่านชี้ให้เห็นเหตุปัจจัยหรือปัญหาที่เกิดขึ้น พร้อมให้แนวคิดหรือเสนอแนะแนวทาง แก้ไขปรับปรุงส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกในเรื่องที่ยังบกพร่องกันอยู่ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสงบสุข ในสังคม^{๖๖}

พระมหาวิระพันธ์ ขุดิปณโณ (สุปัญบุตร) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การตีความและวิธีการสอนธรรมะของหลวงพ่อเทียน จิตตสุโก” สรุปผลการศึกษาว่า การตีความเป็นวิธีการช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจความหมายและมุมมองในการศึกษาเรื่องต่าง ๆ ทำให้ได้รับแนวคิดใหม่ ๆ อันส่งผลต่อกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล โดยตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความเข้าใจที่ถูกต้อง และหลวงพ่อเทียน เป็นพระที่มีความอุตสาหะพยายามในการปฏิบัติธรรมจนเกิดความเข้าใจโดยหาการปรับ

^{๖๕}พระมหาปราโมทย์ มหาวิริโย (ปีกรม), “ ศึกษาบทบาทของพระราชรัตนรังสี (วิริยฤทธิ์ วิริยฤทธิ์) ในฐานะพระธรรมทูตไทยประจำประเทศอินเดีย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

^{๖๖}พระมหารุ่งเพชร ขวนปณโณ, “ศึกษารูปแบบวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

ประยุกต์วิธีการตามความเข้าใจของตนเอง การสอนของท่านจึงไม่ยึดติดอยู่กับตำรา แต่เป็นการอธิบายจากสภาวะและวิธีการสอนธรรมชาติของหลวงพ่อเทียน จึงเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่ผู้ศึกษาธรรมชาติควรศึกษา เพื่อความเข้าใจและปฏิบัติตามแนวคำสอนของพระพุทธองค์ได้ถูกต้องยิ่งขึ้น^{๖๗}

พระมหาศรีบุญ บุญธโร ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาหลักการและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสุธรรมยานเถระ (ครูบาอินทจักรรักษา)” และสรุปผลการศึกษาไว้ว่า ครูบาอินทจักรรักษาเป็นพระสงฆ์ที่ถือหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ หลักการการวิปัสสนากรรมฐาน ทุกอิริยาบถที่ท่านแสดงออกมาเป็นเสมือนท่านกำลังสื่อวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสู่พุทธบริษัท โดยท่านครูบาอินทจักรรักษายืนอยู่บนหลักการนี้ จะเห็นได้ว่า ถ้าคำสอนใดผิดไปจากหลักการที่ว่านี้ ท่านครูบาอินทจักรรักษาจะออกมาชี้แจง แก้ไข ตอบโต้คำสอนที่ผิดเหล่านั้น โดยมีหลักสำคัญที่ยึดถือสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ ๕ ประการ^{๖๘} คือ

๑. หลักสติปัฏฐาน ๔
๒. หลักไตรสิกขา
๓. หลักตระหนักถึงศักยภาพของผู้ฟัง
๔. หลักธรรมาธิปไตย
๕. หลักสร้างปัญญา

หลักสำคัญที่ครูบาอินทจักรรักษายึดถือ ๕ ประการนี้ อยู่ในกรอบของหลักการทางพระพุทธศาสนาที่แสดงไว้ในงานวิจัย หลักทางพระพุทธศาสนาที่ท่านครูบาอินทจักรรักษายึดถือจึงสงเคราะห์เข้าในหลักที่สำคัญคือ หลักให้เกิดประโยชน์แก่มหาชนเป็นสำคัญ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบาอินทจักรรักษาประสบความสำเร็จเพราะท่านเป็นภิกษุที่ยึดมั่นในหลักการและวิธีการที่ถูกต้อง

พระมหาสัณญา บุญาวิจิตโต (โปรงใจ) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พระธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กณจินโก “หลวงตา”-“แพรวเอื้อไม้”)” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ท่านได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการเทศน์มหาชาติและการเทศน์ธรรมวัตรตามแบบประเพณีโบราณมาเป็นเทศน์มหาชาติแบบประยุกต์ และนำไปสู่การปาฐกถาธรรม บรรยาย

^{๖๗}พระมหาวิระพันธ์ ชูติปโย (สุปัญญบุตร), “ศึกษาวิเคราะห์การตีความและวิธีการสอนธรรมของหลวงพ่อเทียน จิตตสุโก”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๖๘}พระมหาศรีบุญ บุญธโร, “การศึกษาหลักการและวิธีการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสุธรรมยานเถระ (ครูบาอินทจักรรักษา)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

ธรรม อภิปรายได้ว่าที่ และการสนทนาธรรมแบบร้อยแก้ว เป็นต้น นอกจากนี้ยังใช้การเผยแพร่พุทธธรรมผ่านสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ เช่น วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร แถบบันทึกเสียง และจัดพิมพ์หนังสือธรรมะออกเผยแผ่ เป็นต้น โดยมีจุดมุ่งหมายคือ มุ่งที่จะให้ผู้ฟังหายจากโลภะ โทสะ โมหะ ผู้ฟังที่มีความทุกข์ก็ให้คลายจากความทุกข์ลงบ้าง ผู้ฟังที่มีความประพฤติไม่ดีอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ให้เลิก ลด ละได้หรือผ่อนคลายลงได้ โดยเฉพาะวรรณกรรมเรื่องสั้นได้สะท้อนให้เห็นค่านิยมและปัญหาที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยนั้น ท่านได้ให้คำแนะนำเชิงแก้ไขปรับปรุงในเรื่องต่าง ๆ ชักจูงโน้มน้าวจิตใจบุคคลให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องตามหลักพุทธธรรม ส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึก เกิดการพัฒนาตนเอง เพื่อความสงบสุขในครอบครัวและสังคม^{๖๙}

พระมหาอรุณ จิตตคุตโต ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแผ่พุทธธรรมของสวนโมกขพลาราม” ผลของการศึกษาพบว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสวนโมกขพลารามนั้นบุคลากรของสวนโมกข์มีอยู่จำนวนมาก จึงเน้นที่ความคิดเห็นของอาจารย์พุทธทาส ซึ่งมีความมุ่งมั่นต่อการสื่อสารธรรมของท่าน คือ

- (๑) ถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน
- (๒) ส่งเสริมความเข้าใจระหว่างสมาชิก
- (๓) นำเพื่อนมนุษย์ออกมาจากอำนาจของวัตถุนิยม

ธรรมะที่บุคลากรสวนโมกขพลาราม สื่อออกมามักเน้นถึงแก่นแท้ของพุทธธรรม ไม่มีการโจมตีกล่าวร้ายต่อศาสนาอื่น แต่กลับสร้างความสามัคคีและชี้ให้เพื่อนมนุษย์เห็นพิษภัยของวัตถุนิยมและความมั่งงาย และสังเกตได้จากเค้าโครงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านและการใช้ชีวิตของท่านเอง ท่านใช้ชีวิตเพื่อเผยแผ่พุทธธรรมอย่างแท้จริง แม้แต่การเผาศพและการแบ่งเก้าอี้ตามพินัยกรรมของท่านก็ยังมุ่งแสดงธรรม^{๗๐}

พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (แก้วหลา) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า พระสารีบุตรเถระมีบทบาทการเผยแผ่ให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายจนได้รับยกย่องให้เป็นพระธรรมเสนาบดี ท่านเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยให้คำแนะนำ ปรึกษา สนทนาตอบปัญหาธรรมและการแสดงธรรม ท่านมีปัญญาเฉลียวฉลาดล้ำเลิศ และมีวิธีการนำไปถ่ายทอดแก่พุทธบริษัทให้เข้าใจได้โดยง่าย ท่านสามารถแสดงพระธรรมจักร

^{๖๙} พระมหาสัญญา ปณณาวิจิตโต (โปรงใจ), “ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล(สุพจน์ กณฺณนิโก, “หลวงตา” – “แพร่เยื่อไม้”)” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๗๐} พระมหาอรุณ จิตตคุตโต, “ศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแผ่พุทธธรรมของสวนโมกขพลาราม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

และจตุราริยสัจให้กว้างขวางพิสดาร ถึงท่านจะได้รับยกย่องอย่างไร แต่ท่านมิได้ทงตน กลับเป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ผู้ที่ได้ฟังธรรมจากท่าน ก็จะได้รับความสะดวกแจ้งจนสามารถบรรลุธรรมได้ในที่สุด ท่านอุทิศตนเพื่อพระศาสนาจนกระทั่งปรินิพพาน^{๗๑}

พระวุฒิกर्ณ วุฒิกर्โณ (พรมพิมพ์) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชาวรมุณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)” ผลการวิจัยพบว่า วิธีการเผยแผ่ของพระราชาวรมุณี มี ๖ วิธี^{๗๒} ดังนี้

- (๑) การนำเสนอโดยยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ
- (๒) นำเสนอโดยวิธีการยกอุปมาเปรียบเทียบ
- (๓) นำเสนอโดยวิธีการยกพุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต ปรัชญา โคลง คำคม บทประพันธ์ และบทกลอน เป็นต้น

(๔) นำเสนอโดยวิธีการพูดเชื่อมโยงเรื่องราวหรือเหตุการณ์สถานการณ์ต่าง ๆ

(๕) นำเสนอโดยวิธีการยกบุคคลตัวอย่างประกอบการบรรยาย

(๖) นำเสนอโดยวิธีการแทรกด้วยเรื่องที่ทำให้เกิดอารมณ์ขัน

ปราณี ศิริจันทพันธ์ ได้วิจัยเรื่อง “สัมพันธภาพระหว่างพุทธศาสนากับในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น ประเพณีโกนผมไฟโกนจุก แต่งงาน การอุปสมบท งานศพ เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นผู้ให้การศึกษาอบรมกุลบุตรกุลธิดา ให้บริการทางสังคมสงเคราะห์และพัฒนาชุมชน ในสมัยโบราณวัดยังเป็นศูนย์กลางของการศึกษา พระสงฆ์จึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน พระสงฆ์มีบทบาทช่วยทำประโยชน์ให้แก่สังคมไทยในด้านต่าง ๆ เช่น การสอนหนังสือ การสร้างโรงเรียน การสร้างวัด ดังจะเห็นได้ว่าพระสงฆ์มีบทบาทต่อสังคมไทยมาก ช่วยให้เกิดความศรัทธาและความสามัคคีในหมู่คณะช่วยรักษาฟื้นฟูวัฒนธรรมของชาติ^{๗๓}

^{๗๑} พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (แก้วหลา), “การศึกษาบทบาทของพระสาธุบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

^{๗๒} พระวุฒิกर्ณ วุฒิกर्โณ (พรมพิมพ์), “ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชาวรมุณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓).

^{๗๓} ปราณี ศิริจันทพันธ์, “สัมพันธภาพระหว่างพุทธศาสนากับสังคมไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒”, *รายงานการวิจัย*, (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓).

ศิริรักษ์ ขาวสนิท ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ผลของการวิจัยสรุปความได้ว่า พระพุทธเจ้า ทรงได้พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและช่วยอบรมพระภิกษุสงฆ์บางโอกาสจนกระทั่งพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมั่นคงอย่างมาก โดยที่พระสารีบุตรนั้นท่านได้ใช้วิธีการต่าง ๆ ในการเผยแผ่ เช่น เข้าไปหาญาติพี่น้องผู้คุ้นเคยชักชวนให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แล้วนำไปเฝ้าพระพุทธเจ้า การเยี่ยมคนเจ็บป่วยแล้วเทศนาสั่งสอนพูดให้กำลังใจ การเลือกเฟ้นธรรมะที่จะนำมาแสดงให้เหมาะสมกับอุปนิสัยของผู้ฟัง การแสดงธรรมโดยวิธีตั้งปัญหา การสนทนาและโต้ตอบปัญหา เป็นต้น ส่วนพระมหาโมคคัลลานะนั้นเผยแผ่โดยวิธีการใช้อธิปัตติ การเทศนาสั่งสอนตามปกติ การสนทนา และการถามตอบปัญหา เป็นต้น^{๗๔}

รัตนารักษ์ บางจริง ได้วิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ปาฐกถาธรรมของพระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ)” จากผลการวิจัยพบว่า กลวิธีการนำเสนอธรรมะในปาฐกถาธรรมของพระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) ซึ่งมีเนื้อหาประเภทพัฒนา มีวิธีการนำเสนอธรรมะ ๔ วิธี คือ การเสนอโดยตรง การเสนอโดยใช้ตัวอย่าง กลวิธีการนำเสนอธรรมะที่ท่านใช้มากที่สุดคือ การเสนอโดยให้การพูดเชื่อมโยง ซึ่งมี ๓ ลักษณะ คือ พูดเชื่อมโยงจากเรื่องราวต่าง ๆ เข้าสู่ธรรมะ พูดเชื่อมโยงจากเหตุการณ์เข้าสู่ธรรมะ และพูดเชื่อมโยงจากข้อความในบทสวดมนต์เข้าสู่วิธี คือ การเสนอโดยใช้การพูดเชื่อมโยง และการนำเสนอโดยใช้ตัวอย่างปาฐกถาธรรมที่มีเนื้อหาประเภทสดุดี มีวิธีการเสนอธรรมะ ๒ วิธี เช่นกัน คือ การเสนอโดยใช้การพูดเชื่อมโยง และนำเสนอโดยการใช้อำนาจ เป็นวิธีการนำเสนอธรรมะที่ท่านใช้มากกว่าการนำเสนอโดยใช้การพูดเชื่อมโยง การใช้ภาษาในการปาฐกถาธรรมของท่าน ที่มีลักษณะเด่นน่าสนใจ ๓ เรื่องคือ การใช้ถ้อยคำ การใช้ภาพพจน์ การใช้สำนวน สุภาษิต และคำพังเพย การใช้ถ้อยคำมี ๓ ลักษณะ คือ การใช้คำง่าย การใช้คำที่มีความหมายโดยนัยและการใช้คำที่มาจากภาษาต่างประเทศ การใช้ภาพพจน์มี ๓ ลักษณะ คือ ภาพพจน์อุปมา ภาพพจน์บุคลาธิษฐาน ภาพพจน์การเลียนเสียงธรรมชาติ การใช้สำนวน สุภาษิต คำพังเพย นำมาใช้บ้างตามสมควร^{๗๕}

สมบัติ เสริมศิลป์ ได้วิจัยเรื่อง “วรรณกรรมคำสอนของพระพยอม กลฺยาณ” โดยศึกษา ๓ ด้าน คือ ศึกษาธรรมะ ศึกษากลวิธีการเสนอธรรมะ และศึกษาทัศนะของพระพยอม ในด้านกลวิธีการเสนอธรรมะ ผู้วิจัยศึกษา ๓ หัวข้อคือ การขึ้นคำนำ การเสนอหลักธรรมแก่ผู้ฟัง การ

^{๗๔}ศิริรักษ์ ขาวสนิท, บทบาทของพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒).

^{๗๕}รัตนารักษ์ บางจริง, “การวิเคราะห์ปาฐกถาธรรมของพระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๗).

สรุปเรื่อง ผลการศึกษาพบว่า ธรรมะที่ใช้สอนมากที่สุด ได้แก่อภัยมุข ๖ และความเพียร ซึ่งปรากฏแก่ผู้ฟังทุกกลุ่ม ด้านกลวิธีการนำเสนอธรรมะ พระพยอม กลฺยาโณ จะให้ความสำคัญในการกล่าวคำนำและการสรุปเรื่อง ส่วนการเสนอธรรมะนั้น ท่านจะแทรกธรรมะลงในตัวอย่าง นิทาน เรื่อง ประสบการณ์ การเปรียบเทียบ และอารมณ์ขัน ส่วนทักษะของพระพยอม กลฺยาโณ ท่านมุ่งเสนอให้ทุกเพศ ทุกวัย และทุกอาชีพปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด และต้องละจากอภัยมุขทั้งปวง เพื่อครอบครัวและสังคมจะได้อยู่อย่างมีความสุข ส่วนทักษะที่ปรากฏเด่นชัด คือ ข้าราชการต้องมีความซื่อสัตย์ ประหยัด และมุ่งรับใช้ประชาชนอย่างแท้จริง สมณะต้องเสนอธรรมะที่ประชาชนนำไปปฏิบัติได้ และต้องไม่มอบสิ่งมอบมาแก่ประชาชน^{๗๖}

อัญชลี ธีรเนตร ได้วิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า” ได้ผลการวิจัยสรุปว่า พระพุทธองค์ทรงมีวิธีการสอนหรือการแสดงธรรมด้วยการชักจูงความสนใจ ชวนให้ติดตามเรื่องราวอย่างต่อเนื่อง ทรงเลือกใช้การดำเนินเรื่องด้วยเหตุผลที่มีน้ำหนักเข้ามาประกอบคำสอน ทรงบอกเล่าจากประสบการณ์ตรง ตลอดจนวิธีการเปรียบเทียบ อุปมาอุปไมยจากสิ่งใกล้ตัวตามธรรมชาติ เพื่ออธิบายรูปธรรมและนามธรรมให้เป็นที่เข้าใจง่ายสำหรับผู้ฟัง^{๗๗}

สรุปได้ว่า งานวิจัยข้างต้นทั้งหมดนี้ ได้นำเสนอเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และพัฒนาสังคมไทยโดยตรง โดยใช้หลักการเผยแผ่ ทฤษฎีหลักการสื่อสาร การโน้มน้าวใจเพื่อสื่อหลักธรรมไปสู่ประชาชนพุทธบริษัทให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสและปฏิบัติตาม การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปัจจุบันพระสงฆ์ได้ดำเนินรอยตามองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มุ่งประโยชน์สุขแก่ชนทั้งหลาย แต่ด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้พระสงฆ์ปรับรูปแบบของการเผยแผ่เพื่อจะได้เข้าถึงประชาชนได้ดียิ่งขึ้น เช่น หนังสือธรรมะ เทป และแผ่นวีซีดีโดยทั่วไปจะแจกเป็นธรรมทาน กล่าวได้ว่า ใช้เทคนิคการประชาสัมพันธ์เข้ามาช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แต่องค์ประกอบสำคัญที่ขาดไม่ได้ทั้งในอดีตและปัจจุบัน คือ พระสงฆ์ผู้มีความรู้ด้านการเผยแผ่ ต้องเป็นผู้มีศีลาจารวัตรที่งดงาม ด้านบุคลิกภาพและมีมนุษยสัมพันธ์ดีด้วย งานวิจัยครั้งนี้จะเป็นการนำเสนอรูปแบบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยใช้หลักการประชาสัมพันธ์ในการเผยแผ่หลักธรรมและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของพระธรรมทัตนาธร (ทองสุข สุทสโส) ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่าง ๆ นำเสนอออกไปสู่ประชาชนให้รู้จัก จนเกิดความสนใจและเกิดการมีส่วนร่วมด้วยในที่สุด ซึ่งเป็น

^{๗๖} สมบัติ เสริมศิลป์, “วรรณกรรมคำสอนพระพยอม กลฺยาโณ”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๙).

^{๗๗} อัญชลี ธีรเนตร, “กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า”. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓).

งานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีหลักการประชาสัมพันธ์มาบูรณาการกับหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแนะนำเสนอด้วย

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๗.๑ รูปแบบการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “บทบาทการเผยแผ่ธรรมะของพระธรรมทัตตนาธร (ทองสุข สุทสโส)” เป็นการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวิธีการศึกษาอยู่ ๓ รูปแบบ ดังนี้

- ๑) ศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และผลงานของพระธรรมทัตตนาธร (ทองสุข สุทสโส)
- ๒) ศึกษาเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๓) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept Interview) โดยสัมภาษณ์พระเถระซึ่งเคยเป็นผู้ได้บังคับบัญชาของพระธรรมทัตตนาธร (ทองสุข สุทสโส)

๑.๗.๒ ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญในการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญในการวิจัยครั้งนี้ มีจำนวน ๑๐ ท่าน ซึ่งเคยเป็นผู้ได้บังคับบัญชาของพระธรรมทัตตนาธร (ทองสุข สุทสโส) ประกอบไปด้วย

๑) พระราชวิมล (ภุช กิตติวิโส)	เจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม
๒) พระวิสุทธินิสมโพธิ (วิชัย ยโสโร)	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม
๓) พระสุนทรธรรณรต (สำราญ จันทโชโต)	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม
๔) พระพิศาลกิจจาภรณ์ (บุญมี ธีรปญโญ)	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม
๕) พระครูธรรมธรรมสัมฤทธิ์ สมิทธิโก	พระวัดชนะสงคราม
๖) พระมหาประยูร สุขมงคล	พระวัดชนะสงคราม
๗) แม่ชีอำพร สุขเจริญ	อุบาสิกาวัดชนะสงคราม
๘) นายประชุม เรืองวาริ	ไวยาวัจกรวัดชนะสงคราม
๙) นายธีรเทพ ดวงอัมพร	อุบาสกวัดชนะสงคราม
๑๐) น.ส. อุไรศรี คณิงสุขเกษม	อุบาสิกาวัดชนะสงคราม

๑.๗.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structural Interview) ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทการเผยแผ่ ภายใต้กรอบหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมีสาระสำคัญดังนี้

๑. คุณลักษณะพิเศษ ที่เป็นเอกลักษณ์ของพระเดชพระคุณพระธรรมทัตสนาธร (ทองสุก สุธสโส) ที่ใช้ในการเผยแผ่พุทธธรรมเป็นอย่างไรบ้าง.

๒. กุศโลบายในการเผยแผ่ธรรมะ ของพระเดชพระคุณพระธรรมทัตสนาธร (ทองสุก สุธสโส) มีอย่างไรบ้าง

๓. ปฏิปทาในการครองตน ครองคน ครองงาน ของพระเดชพระคุณพระธรรมทัตสนาธร (ทองสุก สุธสโส) เป็นอย่างไรบ้าง.

๔. แนวทางการเผยแผ่ธรรมะพระธรรมทัตสนาธร (ทองสุก สุธสโส) มีอย่างไรบ้าง

๑.๗.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

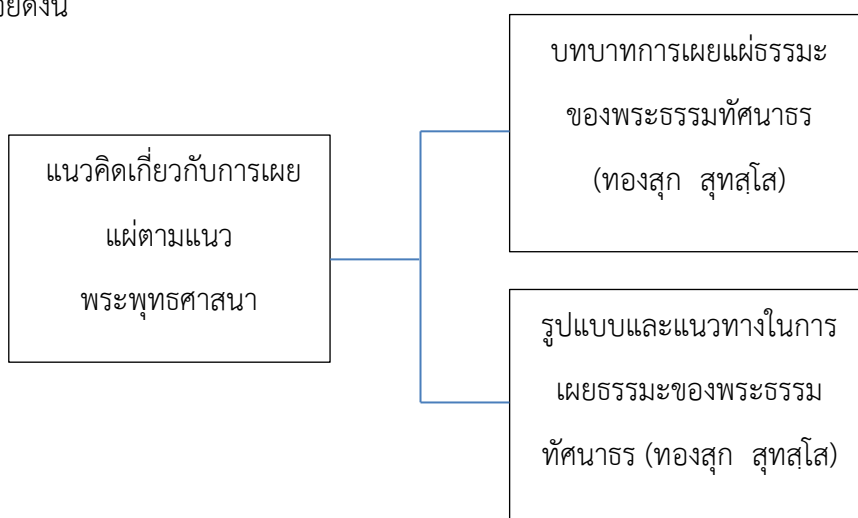
ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) และโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview)

๑.๗.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งข้อมูลที่รวบรวมเกิดจากการประมวลเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) ดังนั้น การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยจัดลำดับเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ประกอบบริบท (Context) ที่นำมาวิเคราะห์ได้แล้วนำเสนอในรูปแบบพรรณนา

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “บทบาทการเผยแผ่ธรรมะของพระธรรมทัตสนาธร (ทองสุก สุธสโส) อดีตเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๙ ประโยชน์จากการวิจัย

๑.๙.๑ ทำให้ทราบถึงบทบาทการเผยแพร่ธรรมะของพระธรรมทัศนาธร (ทองสุก สุธสโส)

๑.๙.๒ ทำให้ทราบถึงรูปแบบและแนวทางในการเผยแพร่ธรรมะของพระธรรมทัศนาธร (ทองสุก สุธสโส)

๑.๙.๓ ทำให้ทราบถึงการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการเผยแพร่ธรรมะของพระธรรมทัศนาธร (ทองสุก สุธสโส)

๑.๙.๔ ผลการวิจัย ทำให้ทราบถึงผลการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทการเผยแพร่ธรรมะของพระธรรมทัศนาธร (ทองสุก สุธสโส)
